

نظام تربیت معلم در ژاپن و مقایسه آن با

نظام تربیت معلم در ایران

معرفی مقاله

نویسنده: آقای احمد حیدری عبدی

معلم مهم‌ترین و مؤثرترین عامل اجرایی و انسانی نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود و به عنوان عامل انتقال دهنده ارزشهای فرهنگی، علوم و فنون مختلف به دانش‌آموزان و حتی شکل‌دهنده افکار و ایده‌آلهای آنان تلقی می‌گردد؛ از این رو آموزش و پرورش، ارتباطی مستقیم و تنگاتنگ با کارآیی، ایثار و فداکاری معلمان دارد. از آنجا که مقایسه نظام تربیت معلم کشورهای مختلف می‌تواند ما را در شکل‌گیری بهتر نظام تربیت معلم و بهره‌برداری از مزایای آنها در کشور یاری دهد، مطالعه‌ای در زمینه نظام تربیت معلم در ژاپن و مقایسه آن با نظام تربیت معلم در ایران صورت گرفته و ماحصل آن به صورت مقاله حاضر در آمده است. در این مقاله به تجارب و تلاشهای وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن در زمینه جذب، تأمین و تربیت معلم اشاره شده است. در این زمینه همچنین به مقایسه وضعیت کنونی تربیت معلم، ساعات تدریس، تحصیلات، آموزشهای ضمن خدمت، حقوق و تسهیلات رفاهی - معیشتی در دو کشور (ژاپن و ایران) پرداخته شده است.

در پایان مقاله نیز با توجه به مقایسه به عمل آمده، پیشنهادهایی برای افزایش کارآیی نظام تربیت معلم در ایران ارائه گردیده است. فصلنامه تعلیم و تربیت از این که آقای احمدحیدری عبدی، عضو هیأت علمی مؤسسه پژوهشی و برنامه‌ریزی آموزش عالی، این مقاله را تهیه کرده و در اختیار فصلنامه قرار داده است سپاسگزار می‌باشد.

«فصلنامه»

مقدمه

امروزه این مطلب که معلم عامل اصلی پیشرفتهای اجتماعی و فرهنگی هر کشور است، در تمام جوامع پذیرفته شده است؛ از این رو نحوه تربیت معلم در هر زمان نشان دهنده شرایط فرهنگی و اجتماعی آن زمان می باشد.

معلم عامل انتقال دهنده ارزشهای فرهنگی جامعه از نسلی به نسل دیگر و مهیاکننده زمینه‌های مساعد برای باروری فرهنگی است. به همین خاطر دولتهای مختلف سیاستهای خاصی را برای تربیت معلم اعمال می کنند.

این مقاله با هدف آگاهی از تلاشها و تجارب دولت، ملت و نظام آموزشی ژاپن در طراحی نظام تربیت معلم به عنوان اساسی ترین رکن تعلیم و تربیت نگاشته شده است. چرا که به رغم پیشرفت تکنولوژی آموزشی و گسترش وسایل جدید یادگیری، تربیت فراگیران در تحلیل نهایی به عهده معلمان است و آنان همچنان عامل اصلی آموزش به شمار می روند. امید است که این مقاله به منزله گام دیگری در جهت شناسایی نظام تربیت معلم کشورهای جهان و بهره گیری از تجارب آنان برای یاری رساندن به برنامه ریزان آموزشی، مدیران، معلمان و مربیان پرورشی مؤسسات آموزشی کشورمان جهت شکل گیری بهتر نظام تربیت معلم تلقی گردد.

۱- ژاپن

۱-۱- تاریخچه:

در سال ۱۸۴۵ میلادی مدارس به نام "شی جوکو" تأسیس شدند. بسیاری از این مدارس به ساموراییها تعلق داشتند، اما بعدها به تدریج درهای خود را به روی عموم مردم گشودند. این مدارس به لحاظ اندازه و کیفیت با یکدیگر تفاوت بسیار داشتند و عموماً گرد یک استاد مورد احترام شکل می گرفتند و تحت تأثیر تعلیمات وی توسعه می یافتند. معلمان این مدارس را غالباً ساموراییهای مردمی تشکیل می دادند که از آموزشهای کلاسیک برخوردار نبودند. آنها زندگی خود را وقف آموزش کرده بودند. این مدارس عموماً نقش تربیت معلم را برای سایر مدارس بر عهده داشتند.

تربیت معلم به صورت سازمان یافته و منظم در سال ۱۸۷۲ میلادی با تأسیس دانشسرای تربیت معلم توکیو در ژاپن آغاز شد. از آن تاریخ به بعد، تربیت معلمان مدارس ابتدایی منحصرأ به دانشسراهایی که شعبه‌هایی از آنها در ایالتهای مختلف ژاپن تأسیس شده بود، واگذار گردید و دانشسراهای عالی نیز به تربیت دبیر برای دوره اول دبیرستان پرداختند.

پس از جنگ جهانی دوم در نظام تربیت معلم ژاپن نیز تغییراتی صورت گرفت. در سال ۱۹۴۶ میلادی گروهی از استادان مراکز تربیت معلم این کشور با توجه به نظریات هیأت مشاوران آمریکا توصیه‌هایی دربارهٔ مسألهٔ تربیت معلم عنوان کردند. توصیه‌های آنها بر دو محور اصلی زیر استوار بود:

۱. درسهای مراکز تربیت معلم باید در برگرفتهٔ سه بخش آموزش و پرورش عمومی، آموزشهای حرفه‌ای و آموزشهای تخصصی باشد.

۲. دانشسراهای تربیت معلم باید تجدید سازمان یابند و به صورت دانشگاههای برپاکنندهٔ دوره‌های چهار ساله تربیت معلم درآیند.

با توجه به این نظریات، ساختار تربیت معلم در ژاپن بر اساس قانون "اعطای مواهینامه به کارکنان آموزشی" در سال ۱۹۴۶ میلادی بنا گردید.

در بین سالهای ۸۱-۱۹۷۸ میلادی نیز سه دانشگاه تربیت معلم تأسیس شد که منحصراً به امر تربیت معلم و ارائه دوره‌های کارشناسی ارشد و بالاتر می‌پرداختند. در این دانشگاهها که از جمله دانشگاههای ملی و ایالتی به شمار می‌روند، ۵۸ واحد درسی عمومی (زبان، بهداشت و تربیت بدنی)، ۵۴ تا ۵۶ واحد دروس خاص تربیت معلم و ۲۰ واحد دروس وابسته به تعلیم و تربیت ارائه می‌شود.

امروزه آموزش معلمان دوره‌های ابتدایی و متوسطه در کالجها و دانشگاهها صورت می‌گیرد و متقاضیان برای شروع کار در مراکز آموزشی باید مدرک خاصی را که شورای آموزش و پرورش هر ایالت اعطا می‌کند، کسب کنند.

دانشگاهها و مراکز تربیت معلم دارای مدارس و مراکز تحقیقاتی وابسته به خود هستند که دانشجویان از آنها به عنوان آزمایشگاهی برای تمرین معلمی و نیز انجام تحقیقات تعلیم و تربیت استفاده می‌کنند.

در سال ۱۹۸۵ میلادی، تعداد ۲۶۰ مدرسه باادارا بودن ۱۰۹/۶۳۱ دانش‌آموز و ۵/۶۲۳ معلم و کارمند، وابسته به دانشگاهها و مراکز تربیت معلم بوده‌اند.

معلمانی که بدون گذراندن دورهٔ تمرین معلمی به کلاسهای درس رفته‌اند، در برخی موارد بامشکلات متعددی روبرو شده‌اند؛ از این رو کشورهای مختلف برای مقابله با این امر، برنامه‌های منظمی برای آماده‌سازی معلمان جهت ورود به کلاسهای درس تدارک دیده‌اند. در کشورهای سریلانکا و ژاپن بر ارائه سمینارها توسط معلمان جدید تأکید شده است. علاوه بر این در ژاپن برای ارتقای کارآیی معلمان جدید، دوره‌هایی جهت تمرین دبیری در دانشگاه تسوکوبا^۲ گذاشته شده است.

در سال ۱۹۸۹ میلادی قانونی برای استخدام معلمان جدید به تصویب رسید. بر اساس

این قانون، همهٔ معلمان تازه استخدام مدارس ملی و ایالتی موظف به گذراندن یک دورهٔ آزمایشی شدند. در این دورهٔ یک ساله دانشجو - معلمان زیر نظر یک استاد راهنما در مراکز آموزشی به تدریس می‌پردازند. این برنامه به تدریج در همه مدارس به اجرا درآمد. (۱) این امر به خاطر مقابله با وضعیت ایجاد شده در دانشگاههای تربیت معلم بود؛ زیرا به طور کلی، قبلاً "دروس تربیت معلم بیشتر نظری بودند و به ندرت با کارهای عملی گره می‌خوردند. این فقدان و عدم ارتباط مشکلات زیادی را به بار می‌آورد و به همین خاطر مسؤولان ژاپنی بنا به تقاضای دانشجویان درصدد گسترش هر چه بیشتر مدارس وابسته به دانشگاههای تربیت معلم بودند.

در سال ۱۹۹۰ میلادی حدود ۲۰۷۵۰ دانشجو در دانشگاهها و مراکز تربیت معلم به تحصیل اشتغال داشتند که حدود نیمی از آنها برای مقاطع ابتدایی آماده می‌شدند. (۲)

۲-۱- استخدام معلمان:

اولین شرط استخدام معلمان در دوره‌های ابتدایی و متوسطه، داشتن گواهینامهٔ معلمی^۳ است. شورای آموزش و پرورش ایالت، مسؤولیت انتخاب معلمان مدارس ایالتی را (اغلب در دورهٔ دوم متوسطه) بر عهده دارد. این شورا مسؤول انتخاب معلمان مدارس شهرداریها در آموزش اجباری (دوره‌های ابتدایی و اول متوسطه) و معلمان پاره‌وقت دوره دوم متوسطه نیز می‌باشد.

هیأت‌های آموزش و پرورش شهرداریها نیز مسؤولیت انتخاب دیگر مدارس شهرداریها (شامل کودکستانها و مدارس تمام وقت دورهٔ دوم متوسطه) را بر عهده دارند. گزینش معلمان مدارس دوره‌های ابتدایی و متوسطه خصوصی بر عهدهٔ مدیریت یا شوراهای خاص هر مدرسه است.

شوراهای آموزش و پرورش ایالات و شهرداریها طبق شرایط زیر معلمان مدارس را انتخاب می‌کنند:

شوراها معمولاً "هر سال یک آزمون استخدام معلم برگزار می‌کنند. امتحانات به صورت کتبی و شفاهی برگزار می‌شود. این امتحانات از اطلاعات عمومی داوطلبان و شایستگیهای حرفه‌ای آنها در زمینهٔ روشهای تدریس و تواناییها و قابلیت‌های تخصصی آنها به عمل می‌آید. علاوه بر این، از معلمان رشته‌های تربیت بدنی و هنرهای زیبا، امتحانات عملی و کارگاهی نیز گرفته می‌شود. گذشته از این امتحانات، نمرات و گزارشهای آموزشی دانشگاهی داوطلبان نیز در انتخاب آنها مؤثر است.

اعضای هیأت عملی مؤسسات آموزش عالی را نیز هیأت‌های آموزش و پرورش ایالات انتخاب می‌کنند. کیفیت نمرات و گزارشهای آموزشی این داوطلبان نیز در انتخاب آنها

تأثیر دارد.

۳-۱- گواهینامهٔ معلمی:

همچنان که گفته شد، نخستین شرط استخدام معلمان داشتن گواهینامهٔ معلمی است. این گواهینامه پس از پایان دوره‌های دانشگاهی یا مدارس عالی طبق شرایطی به داوطلبان اعطا می‌شود.

اخذ گواهینامهٔ معلمی برای تدریس در مدارس ابتدایی، کودکان استثنایی، اول و دوم متوسطه ضروری است. این گواهینامه که شورای آموزش و پرورش ایالت آن را اعطا می‌کند، بر سه نوع است: دایمی، مخصوص و موقت.

گواهینامهٔ دایمی برای همیشه معتبر است و سه درجه دارد: پیشرفته، درجهٔ یک و درجهٔ دو. معلمان دارای گواهینامهٔ درجهٔ دو می‌توانند از طریق دوره‌های آموزش ضمن خدمت، گواهینامهٔ معلمی درجهٔ یک دریافت دارند. این گواهینامه در سراسر کشور ژاپن اعتبار دارد. اما گواهینامهٔ موقت دارای درجات مختلف نیست.

این گواهینامه اعتبار گواهینامه‌های دایمی را ندارد و زمانی اعطا می‌شود که معلمان دارای گواهینامهٔ دایمی جهت تدریس رشته‌های مربوط وجود نداشته باشند.

گواهینامه‌های مخصوص برای تدریس در رشته‌های تخصصی و فنی اعطا می‌شوند. در جدول شماره ۱ شرایط و حداقل واحدهای لازم برای دریافت گواهینامهٔ معلمی ذکر شده است.

در سال ۱۹۸۹ میلادی اصلاحاتی به نفع افرادی که فاقد گواهینامه‌های رسمی معلمی ولی دارای تجارب عملی در تدریس بودند - نظیر معلمان پاره وقت - صورت گرفت. بر طبق این اصلاحات، شورای آموزش و پرورش ایالت به چنین افرادی اجازه می‌داد که برخی موضوعات درسی را تدریس کنند و فعالیت‌های فوق برنامه و اجتماعی را رهبری نمایند. این کار به خاطر تنوع بخشیدن به فعالیت‌های آموزشی مدارس صورت گرفت.

در دانشگاهها و دانشکده‌های علوم تربیتی که با هدف تربیت معلم ایجاد شده‌اند، دوره‌های تربیت معلم با نوع گواهینامه‌های معلمی هماهنگ‌اند؛ اما اگر دانشگاهها و دانشکده‌های عادی بخواهند گواهینامه‌های معلمی به دانشجویان اعطا کنند، باید در ابتدا نسبت به برگزاری دوره‌هایی به منظور کمک به آنها در جهت اخذ واحدهای لازم طبق مواد مندرج در قانون اعطای گواهینامه به کارکنان آموزشی اقدام نمایند.

در حال حاضر، نزدیک به ۸۴ درصد از دانشگاهها و دانشکده‌های مقدماتی در ژاپن دارای دوره‌هایی هستند که دانشجویان در صورت گذراندن آنها، قادر به دریافت نوعی گواهینامهٔ معلمی خواهند شد. اکنون مشاهده می‌شود که بسیاری از دانشجویان در زمان

فارغ التحصیلی موفق به اخذ نوعی گواهینامه معلمی نیز می‌گردند. در مواردی نیز یک دانشجو موفق به اخذ دو یا سه گواهینامه معلمی مختلف می‌شود. (۳)

گفتنی است که نظام تربیت معلم در ژاپن، یک نظام باز و آزاد می‌باشد؛ بدین معنی که ورود فارغ التحصیلان سایر رشته‌ها تحت شرایطی به این رشته امکان پذیر است. از داوطلبان هیچ‌گونه تعهد خدمتی گرفته نمی‌شود و آنها پس از فارغ التحصیلی در انتخاب شغل معلمی آزاد هستند. (۴)

جدول شماره ۱: حداقل واحدها و شرایط مورد نیاز جیت دریافت گواهینامه معلمی در سال ۱۹۹۳ (۵)

حداقل تعداد واحدهایی که باید در دانشگاه یا بنیاد ملی در زمینه‌های زیر گذرانده شوند				مدارک مورد نیاز	نوع و درجه گواهینامه
در زمینه موضوعات کودکان استثنایی	در زمینه تخصصی یا علوم پایه آموزش و پرورش	علوم پایه آموزش و پرورش	دوره ماده درسی تخصصی		
-	۲۴	۴۱	۱۸	کارشناسی ارشد	پیشرفته
-	-	۴۱	۱۸	کارشناسی	معلم ابتدایی درجه یک
-	-	۲۷	۱۰	کار دانی	درجه دو
-	۲۴	۱۹	۴۰	کارشناسی ارشد	معلم دوره اول پیشرفته
-	-	۱۹	۴۰	کارشناسی	متوسطه درجه یک
-	-	۱۵	۲۰	کار دانی	درجه دو
-	۲۴	۱۹	۴۰	کارشناسی ارشد	معلم دوره دوم پیشرفته
-	-	۱۹	۴۰	کارشناسی	متوسطه درجه یک
۴۷	-	-	-	کارشناسی ارشد و اخذ گواهینامه معلمی در یکی از دوره‌های آموزشی	معلم مدارس
۲۳	-	-	-	کارشناسی و اخذ گواهینامه معلمی در یکی از دوره‌های آموزشی	کودکان استثنایی درجه یک
۱۳	-	-	-	داشتن گواهینامه معلمی در یکی از دوره‌های آموزشی	درجه دو
-	۲۴	۳۵	۱۶	کارشناسی ارشد	معلم
-	-	۳۵	۱۶	کارشناسی	کودکستانی درجه یک
-	-	۲۳	۸	کار دانی	درجه دو

برخی از دروس تربیت معلم عبارتند از: اصول آموزش و پرورش، روان شناسی کودک و نوجوان، روشهای تدریس، اصول آموزش و پرورش قبل از دبستان، فلسفه آموزش و پرورش، آموزش اخلاق، تمرین معلمی، مدیریت مدارس و تربیت بدنی.

۱-۴- نیروهای انسانی:

معلمان نقش اصلی را در فعالیتهای آموزشی و تحقیقاتی دانشگاهها و مؤسسات مختلف آموزشی ایفا می کنند. آنها برای انجام فعالیتهای خود نیازمند نیروهای پشتیبانی کننده هستند. در جدول شماره ۲ تعداد معلمان و کارکنان مختلفی که در انواع مؤسسات آموزشی ژاپن به فعالیت مشغول اند نشان داده شده است. در این جدول منظور از معلمان، رؤسای مدارس عالی و دانشگاهها و دیگر افرادی هستند که مشغول فعالیتهای آموزشی می باشند. همچنین کارکنان، افرادی هستند که امور اجرایی و خدمات پشتیبانی کننده معلمان را انجام می دهند.

جدول شماره ۲: تعداد معلمان و کارکنان مؤسسات مختلف آموزشی ژاپن در ماه مه

(۶)۱۹۹۳

انواع مؤسسات	تعداد معلمان			کارکنان تمام وقت	درصد زنان معلم	درصد توزیع معلمان		
	جمع	مرد	زن			ملی	ایالتی	خصوصی
کودکستانها	۱۰۲/۸۲۸	۶/۲۴۴	۹۶/۵۸۴	۲۱/۴۷۳	۹۳/۹	۰/۳	۲۴/۲	۷۵/۵
مدارس ابتدایی	۴۳۸/۰۶۴	۱۷۳/۴۴۴	۲۶۴/۶۲۰	۱۰۵/۳۴۶	۶۰/۴	۰/۴	۹۸/۹	۰/۷
مدارس دوره اول متوسطه	۲۷۸/۲۶۷	۱۷۱/۶۶۷	۱۰۶/۸۰۰	۴۱/۲۶۱	۳۸/۴	۰/۶	۹۵/۵	۳/۹
مدارس دوره دوم متوسطه	۲۸۲/۴۹۹	۲۲۰/۷۹۷	۶۱/۷۰۲	۶۴/۰۶۷	۲۱/۸	۰/۲	۷۶/۶	۲۳/۱
کالجهای فنی	۴/۱۸۴	۴/۰۸۴	۱۰۰	۳/۳۱۴	۲/۴	۸۶/۹	۸/۹	۴/۲
مدارس عالی	۲۱/۱۱۱	۱۲/۹۴۴	۸/۱۶۷	۱۳/۴۶۶	۳۸/۷	۶/۲	۹/۵	۸۴/۳
دانشگاهها	۱۳۱/۸۳۳	۱۱۸/۷۳۰	۱۳/۱۰۳	۱۶۷/۲۳۵	۹/۹	۴۲/۴	۵/۸	۵۱/۹
مدارس ویژه معلولان	۵۰/۲۱۷	۲۲/۵۵۰	۲۷/۶۶۷	۱۵/۷۳۰	۵۵/۱	۲/۸	۹۶/۷	۰/۵
مدارس حرفه آموزی	۳۵/۸۱۸	۱۸/۶۱۷	۱۷/۲۰۱	۱۶/۹۷۸	۴۸	۲/۲	۶/۴	۹۱/۴
مدارس متفرقه	۱۷/۷۵۶	۱۰/۹۹۵	۶/۷۶۱	۸/۱۱۲	۳۸/۱	-	۲/۱	۹۷/۸
جمع	۱/۳۶۲/۵۷۷	۷۵۹/۸۷۲	۶۰۲/۷۰۵	۴۵۶/۹۹۲	۴۴/۲	۴/۹	۷۳/۵	۲۱/۶

۱-۴-۱- نیروهای پشتیبانی‌کننده: به طور کلی استخدام و به کارگماری معلمان مستلزم این است که خدمات و نیروهای پشتیبانی‌کننده آنها در سطح معقول و رضایت بخشی قرار داشته باشند. همان‌طور که در جدول شماره ۲ نشان داده شده است، امروزه در ژاپن به طور متوسط در برابر هر ۳ معلم یک نفر کارمند اجرایی وجود دارد که خدمات پشتیبانی‌کننده را انجام می‌دهد. البته این نسبت با توجه به انواع مؤسسات آموزشی متفاوت است. این نسبت در مدارس دوره اول متوسطه، کودکتانها، مدارس دوره دوم متوسطه و ابتدایی به ترتیب $۶/۷$ ، $۴/۷$ ، $۴/۴$ و $۴/۱$ درصد است و در مدارس ویژه معلولان، مدارس متفرقه و مدارس حرفه‌آموزی به ترتیب $۳/۱$ و $۲/۱$ و $۲/۱$ درصد می‌باشد. این نسبت به تدریج در مؤسسات آموزشی سطح بالاتر (آموزش عالی) کاهش می‌یابد؛ به طوری که در مدارس عالی، کالجهای فنی و دانشگاهها به ترتیب $۱/۵$ و $۱/۲$ و $۰/۷$ درصد می‌باشد که خود نشان دهنده توجه مسؤولان آموزشی به مؤسسات آموزش عالی است تا اعضای هیأت علمی باخیال آسوده‌تری به امور آموزشی و پژوهشی بپردازند.

۱-۴-۲- نحوه توزیع معلمان: همان‌طور که در جدول بالانشان داده شده است، نحوه توزیع معلمان و اعضای هیأت علمی در مؤسسات مختلف آموزشی متفاوت است و نشان دهنده توجه سیاستگذاران آموزشی ژاپن نسبت به امور آموزشی است. بر طبق آمار ارائه شده، حدود ۹۶ درصد از اعضای هیأت علمی کالجهای فنی - حرفه‌ای در مؤسسات دولتی (ملی و ایالتی) مشغول تدریس‌اند. این امر حاکی از توجه کلی برنامه‌ریزان ژاپنی به آموزشهای فنی و حرفه‌ای است و باسیاستهای کلی جهانی هماهنگی دارد. طبق این سیاستها اگر جامعه‌ای گام در عرصه صنعتی شدن و پیشرفت فنی گذاشته است، باید به تربیت متخصصان و تکنیسینها پردازد؛ زیرا اگر نظامی صنعتی تعداد زیادی افراد فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های مختلف مورد نیاز تربیت نکند، دوام و توسعه نخواهد یافت. سیاستگذارهای ژاپن در این زمینه باعث پیشرفتهای شایانی شده است.

همچنین طبق آمار بالا، اکثریت معلمان دوره‌های ابتدایی، اول و دوم متوسطه و مدارس ویژه معلولان در مؤسسات ایالتی مشغول به تدریس هستند. این امر نشان دهنده توجه مسؤولان به امر گسترش آموزشهای اجباری و برخورداری همگان از آموزش عمومی است.

از طرف دیگر، اکثریت معلمان مدارس متفرقه، مدارس ویژه حرفه‌آموزی، مدارس عالی و دانشگاهها جذب مؤسسات آموزشی خصوصی شده‌اند. این امر نشان دهنده توجه سیاستگذاران آموزشی ژاپن به مشارکت بخش خصوصی در امر خطیر و مهم گسترش آموزشهای عمومی و تحصیلات تکمیلی است تا بدین ترتیب نه تنها زمینه‌های جذب

سرمایه‌های بخش خصوصی را در امور آموزشی و فرهنگی فراهم آورند، بلکه بخشی از بار سنگین هزینه‌های آموزشی را از دوش دولت بردارند. این نسبتها در ماه مه سال ۱۹۹۱ نیز تقریباً با اندک تغییرات جزئی برقرار بوده است. (۷)

به طور کلی علی‌رغم این که ژاپن یک کشور سرمایه داری است، اما همان طور که ملاحظه می‌شود، تقریباً $78/4$ درصد از معلمان در مدارس دولتی (ملی و ایالتی) و تنها $21/6$ درصد از آنان در مدارس خصوصی مشغول تدریس هستند. این امر به طور کلی نشان دهنده اهمیت مسائل آموزش و پرورش در این کشور است. البته این نسبت در سال ۱۹۹۱ میلادی بیشتر بوده است؛ به طوری که در این سال $79/1$ درصد از معلمان در مدارس دولتی (ملی و ایالتی) و $20/9$ درصد از آنان در مدارس خصوصی مشغول تدریس بوده‌اند. در واقع بخش خصوصی در این سال توانسته است حدود $0/7$ درصد از معلمان را به سوی خود جذب کند. (۸)

۱-۵- تحصیلات معلمان:

تحصیلات دانشگاهی باعث می‌شود که جوانان مهارت‌های اساسی را به دست آورند و با احراز تخصص در رشته‌های مختلف به نوسازی جامعه اهتمام ورزند.

امروزه قدرت تولید و توسعه صنعتی هر جامعه‌ای به کیفیت نیروی کار آن جامعه بستگی دارد. هر قدر جوانان یک کشور از تحصیلات عالی تری برخوردار باشند، کارآیی بیشتر و بهره‌وری بالاتری خواهند داشت؛ از این رو سعی جوامع مختلف بر این است تا آن دسته از جوانانی را که از تحصیلات بالاتری برخوردارند و بالقوه عامل تغییر و نوآوری هستند، مورد توجه بیشتر قرار دهند. در همین راستا وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن تلاشهایی جهت ارتقای سطح معلومات معلمان این کشور انجام داده است. بالا بردن شرایط استخدام معلمان دارای مدارک عالی و گسترش برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت از جمله این سیاستهاست.

در مقایسه آمارهایی که در گزارشهای ملی سالهای ۸۸-۱۹۸۶، ۹۲-۱۹۹۰ و ۹۴-۱۹۹۲ وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن منتشر شده است، نکات جالبی به چشم می‌خورد.

بر طبق آمار مذکور که در جدول شماره ۳ آمده است، تعداد معلمان دارای مدارک کارشناسی و کارشناسی ارشد در دوره‌های ابتدایی، اول و دوم متوسطه طی سالهای ۱۹۸۶، ۱۹۸۹ و ۱۹۹۲ حدود $11/8$ ، $7/6$ و 6 درصد افزایش یافته است؛ به گونه‌ای که در سال ۱۹۹۲ تعداد معلمان دارای مدارک عالی کارشناسی و کارشناسی ارشد در دوره‌های ابتدایی، اول و دوم متوسطه به ترتیب $79/1$ ، $89/6$ و $96/9$ درصد بود. این در حالی است

که تعداد معلمان دارای مدارک کاردانی و دیپلم به تدریج کاهش یافته است. چنان که در جدول یاد شده مشاهده می شود، تعداد دارندگان مدرک دیپلم در دوره های ابتدایی، اول و دوم متوسطه در سالهای یاد شده به ترتیب ۴/۱، ۰/۸ و ۰/۲ درصد کاهش پیدا کرده است. هم اکنون حدود ۸۸/۵ درصد از معلمان مدارس ژاپن دارای تحصیلات عالی و تنها ۱۱/۵ درصد از آنها دارای مدارک پایین تر از کارشناسی (کاردانی و دیپلم) هستند.

جدول شماره ۳: توزیع معلمان بر حسب مدارج تحصیلی طی سالهای ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۲ (۹)

دوره دوم متوسطه			دوره اول متوسطه			دوره ابتدایی			مقاطع تحصیلی
۱۹۹۲	۱۹۸۹	۱۹۸۶	۱۹۹۲	۱۹۸۹	۱۹۸۶	۱۹۹۲	۱۹۸۹	۱۹۸۶	سال
									مدارج تحصیلی
۹۶/۹	۹۵/۹	۹۰/۹	۸۹/۶	۸۶/۸	۸۲	۷۹/۱	۷۴/۵	۶۷/۳	تحصیلات عالی (کارشناسی و بالاتر)
۲/۵	۳/۳	۵/۱	۹/۸	۱۲/۳	۱۵/۹	۲۰	۲۲/۸	۲۶/۷	تحصیلات مدارس عالی (کاردانی)
۰/۸	۰/۸	۱	۰/۴	۰/۷	۱/۲	۰/۹	۲/۸	۵	تحصیلات متوسطه کامل
۰/۰	۰/۰	۲/۹	۰/۰	۰/۱	۰/۸	۰/۰	۰/۰	۱/۱	نامعلم

۶-۱- ساعات کار و تدریس معلمان:

اکثر کلاسهای کودکانها و مدارس ابتدایی ژاپن را یک معلم اداره می کند. او مسؤولیت تدریس و سایر موضوعات مربوطه را بر عهده دارد. البته در مدارس ابتدایی تعداد معدودی معلم متخصص نیز حضور دارند که دروس موسیقی، هنر، صنایع دستی، تربیت بدنی و خانه داری را تدریس می کنند.

تدریس در دوره اول متوسطه بر اساس گروههای آموزشی صورت می گیرد و اکثریت معلمان مسؤولیت تدریس یک یا دو موضوع درسی را در چند کلاس بر عهده دارند. در دوره دوم متوسطه، تدریس حالت گروههای آموزشی را دارد و بیشتر معلمان در یک زمینه تخصص دارند و حتی گاهی تنها یک موضوع درسی را تدریس می کنند.

به طور کلی، هر چه تعداد دانش آموزان در یک کلاس زیاد باشد، کارآیی و کیفیت کار معلمان پایین می آید و در نتیجه بازدهی آنها کاهش می یابد. در واقع در این وضعیت معلمان وقت کافی ندارند که به دانش آموزان روش فکر کردن بیاموزند تا بتوانند مشکلات خود و

اجتماعشان را با قدرت تفکر خویش بشناسند و حل کنند؛ از این رو، قوانین آموزش و پرورش ژاپن برای جلوگیری از این امر حداکثر تعداد دانش آموزان شرکت کننده در کلاسهای درسی را در دوره‌های ابتدایی و متوسطه مشخص کرده است. طبق این قوانین، حداکثر تعداد دانش آموزان شرکت کننده در کلاسهای دوره‌های ابتدایی و اول متوسطه ۴۰ نفر است. همچنین حداکثر تراکم دانش آموز در کلاسهای درسی دوره دوم متوسطه برای آموزشهای تمام وقت ۴۵ نفر و برای آموزشهای نیمه وقت ۴۰ نفر تعیین شده است. در ماه مه سال ۱۹۹۳ میانگین تراکم دانش آموزان دوره‌های ابتدایی و اول متوسطه در کلاسهای درسی در سطح کشور ژاپن به ترتیب ۲۸/۸ و ۳۳/۸ نفر بوده است.

بنا بر قانون مذکور، تعداد معلمان هر مدرسه باید بیشتر از کلاسها باشد. بر همین اساس، در ماه مه سال ۱۹۹۳ میلادی متوسط تعداد دانش آموزان در برابر معلم در مدارس ابتدایی ۲۱/۲ و در مدارس دوره‌های اول و دوم متوسطه به ترتیب ۱۸ و ۱۶/۲ نفر بوده است. متوسط تعداد ساعات موظف تدریس معلمان تمام وقت مدارس دولتی ژاپن در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول شماره ۴: متوسط ساعات تدریس معلمان در هفته طی سالهای ۱۹۶۵ تا ۱۹۹۲

سال	۱۹۶۵	۱۹۸۶	۱۹۸۹	۱۹۹۲
دوره ابتدایی	۳۱/۵	۱۸/۸	۱۸/۲	۱۸/۲
دوره اول دبیرستان	۲۸	۱۴/۹	۱۴/۷	۱۴/۷
دوره دوم دبیرستان	۲۲/۱	۱۴/۴	۱۴/۵	۱۴/۵

همان طور که ملاحظه می‌شود، جدول بالا نشان دهنده کاهش حدود ۵۰ درصد از ساعات تدریس معلمان در سال ۱۹۹۲ میلادی در مقایسه با سال ۱۹۶۵ میلادی است. علت این کاهش تأمین رفاه بیشتر معلمان و آزاد شدن ساعات کاری آنها برای مطالعه و کسب معلومات بیشتر می‌باشد. البته معلمان ژاپنی علاوه بر ساعات موظف تدریس، باید ساعاتی را نیز به مشاوره با دانش آموزان و دیگر امور مدرسه اختصاص دهند.

۱-۷- ارتقای کارایی معلمان:

وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن برای ارتقای کارایی و توانمندی معلمان و نیز آشنا کردن آنها با روشهای نوین آموزشی و تربیتی برنامه‌هایی را تدارک دیده

است که عمده ترین آنها را چنین می توان برشمرد:

۱-۷-۱- برنامه های آموزشی ضمن خدمت: برنامه های آموزشی سهمی اساسی در محتوای آموزشی رشته های اصلی دانشگاهی و آزمونهای نهایی معلمان ژاپنی در ایالت های مختلف این کشور دارند. در هر ایالت دوره های کارآموزی ده روزه یا یک هفته ای به هزینه وزارت آموزش و پرورش برای آموزگاران برگزار می شود تا آنها با برنامه های آموزشی آشنایی پیدا کنند. هر آموزگاری بعد از ۵ سال تدریس و باردیگر پس از ۱۰ سال تدریس در این دوره ها شرکت می کند تا اطلاعاتش بهنگام شود. همچنین هر معلمی که از نظر اداری ارتقای مقام یابد - مثلاً به مدیریت تحقیق کیوتو^۴ منصوب شود - می باید دوره آموزشی جدیدی ببیند.

مسئولان وزارت آموزش و پرورش ژاپن معمولاً به میزان آشنایی معمولی معلمان با برنامه های آموزشی رضایت نمی دهند؛ بلکه بی گمان با این دوره های کارآموزی به آنها کمک می کنند تا درک درستی از هدفهای آموزشی به دست آورند. معمولاً در ژاپن در هر ۱۰ سال، برنامه آموزشی جدیدی عرضه می شود و وزارت آموزش و پرورش دوره های خاصی را برای توجیه معلمان برگزار می کند. این وزارتخانه در ابتدا، معلمان ممتاز هر ایالت را برای برگزاری جلسات بحث و گفتگوی دو روزه به مرکز دعوت می کند. این معلمان نیز همین برنامه را به ایالت های محل اقامت خود می برند تا نظیر جلسه های دو روزه را در مدارس ممتاز برگزار کنند. این جلسه ها در مدارس عادی نیز برگزار می شود.

توماس رولن که احتمالاً میان پژوهشگران آمریکایی دقیق ترین مطالعات را درباره آموزش دبیرستانی ژاپن انجام داده، بدین نتیجه رسیده است که نظارت معلمان هر مدارس بر کاریکدیگر، از راهبردهای ملی (استراتژیهای آموزشی سراسری) در بالا بردن کیفیت آموزشی مؤثرتر است. معلمان تازه کار از این که از معلمان با سابقه درباره طرز اداره کلاس، جلب علاقه دانش آموزان به درس و قابل فهم کردن درس برای آنها رهنمود بگیرند وحشتی ندارند. آنها غالباً پس از ساعات تدریس، جلسه های غیر رسمی تشکیل می دهند و با یکدیگر به بحث می پردازند. همین مسأله باعث می شود که معلمان دائماً همدیگر را راهنمایی کنند و این امر به سهم خود موجب بالا رفتن کیفیت کار آنها می شود. (۱۰)

علاوه بر این، وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن، آموزش ضمن خدمت معلمان مدارس و دبیرستانها را نیز مورد توجه خاص خود قرار داده است. همچنین این وزارتخانه در برخی موارد برای مدیران، معاونان و معلمان پرسابقه و دیگر معلمان نیز کارگاههای آموزشی^۵ در موضوعات مختلف تشکیل می دهد. در موارد خاصی نیز

آموزش ضمن خدمت معلمان از طریق مبادله معلم با کشورهای خارج صورت می‌گیرد. وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن در سال ۱۹۸۷ گروهی از معلمان و اعضای هیأت علمی دانشگاههای این کشور را جهت گذراندن دوره‌های آموزشی و آشنایی با کارهای تحقیقاتی جدید به کشورهای خارجی اعزام کرد. بر طبق این برنامه، تعداد ۳۰۲۷ معلم دوره‌های ابتدایی و متوسطه، ۲۴۴ معلم زبانهای خارجی و ۷۲ استاد دانشگاه به خارج از این کشور اعزام شدند.

با توجه به موارد برشمرده شده می‌توان گفت که با نظارت وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن و مسؤولان ایالتی و شهرداریها، آموزشهای ضمن خدمت معلمان به پنج صورت ذیل ارائه می‌شود:

۱. آموزشهای داخل مدارس؛
۲. آموزشهای غیررسمی ضمن خدمت که به وسیله خود معلمان در گروههای مطالعاتی ناحیه صورت می‌گیرد؛
۳. آموزشهایی که در مراکز آموزشی محلی انجام می‌شود؛
۴. آموزشهایی که برای مدیران، معاونان و مشاوران برنامه‌های درسی از سوی وزارت آموزش و پرورش در یک مرکز آموزش ملی برقرار می‌شود؛
۵. آموزش دو ساله که برای صدها معلم در مؤسسات ملی تربیتی برگزار می‌شود. این مؤسسات از سال ۱۹۷۸ به منظور ارائه آموزشهای دوره‌های کارشناسی ارشد برای معلمان با تجربه ایجاد شده‌اند و دانشجو - معلمان آنها از میان معلمان سراسر کشور ژاپن انتخاب می‌شوند. (۱۱)

به طور کلی، معلمان به تناسب سابقه کار خود دوره‌های آموزشی ضمن خدمت را می‌گذرانند. آنها همچنین بنابر سلیقه و نیاز خود می‌توانند دوره‌های شبانه دانشگاهی را بگذرانند یا برای ادامه تحصیل از مرخصی بدون حقوق استفاده کنند.

۲-۱- مبادله معلمان: مبادله معلمان به طرق زیر صورت می‌گیرد:

- اعزام معلمان ژاپنی به خارج: وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن هر ساله به منظور گسترش دید معلمان و آشنا شدن آنها با مسائل بین‌المللی گروههایی از معلمان مدارس ابتدایی و متوسطه را به کشورهای خارجی اعزام می‌کند. بر اساس این برنامه، گروههایی از معلمان مدارس ابتدایی و متوسطه به مدت ۱۵ روز یا یک ماه از کشورهای خارجی بازدید می‌کنند. بر اساس این برنامه، در سال ۱۹۹۳ تعداد ۳۱۹۸ تن از معلمان به کشورهای خارجی اعزام شدند.

این وزارتخانه همچنین بر اساس موافقتنامه‌های دوجانبه با کشورهای خارجی،

گروههایی از معلمان مدارس متوسطه ژاپن را به خاطر گسترش تفاهم بین‌المللی به آن کشورها اعزام می‌کند. بر اساس این موافقتنامه‌ها، در سال ۱۹۹۳ حدود ۲۶۸ نفر از معلمان ژاپنی را به منظور آشنایی بیشتر با زبان انگلیسی و سایر مسائل مربوطه به خارج اعزام کرد. - دعوت و استخدام معلمان خارجی: وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن به منظور کمک به بهبود تدریس زبانهای خارجی در مدارس متوسطه و افزایش تفاهم دو جانبه بین ژاپن و کشورهای خارجی، در سال ۱۹۸۷ "برنامه تبادل و آموزش ژاپن"^۱ را ارائه کرد. طبق این برنامه، تعدادی از جوانان کشورهای خارجی به ژاپن دعوت می‌شوند تا در آموزش زبانهای خارجی و دیگر فعالیتهای (JET) مشارکت داشته باشند.

جدول شماره ۵: تعداد جوانان کشورهای خارجی که بر اساس برنامه JET در سال ۱۹۹۳ به ژاپن دعوت شده‌اند (۱۲)

کشور	جوانان خارجی که وارد ژاپن شده‌اند	راهنمایان تبادلات بین‌المللی
آمریکا	۱/۷۵۴	۱۴۴
انگلستان	۶۷۵	۱۱
استرالیا	۱۹۶	۲۳
زلاندنو	۱۸۹	۹
کانادا	۶۲۹	۲۷
آیرلند	۵۴	۵
فرانسه	۷	۱۷
آلمان	۴	۱۸
چین	۰	۱۱
کره جنوبی	۰	۱۲
جمع	۳/۵۰۸	۱۷۵

۸-۱- موقعیت زنان معلم:

یکی از شاخصهای توسعه، میزان فعالیت عمومی زنان در هر کشور است؛ زیرا زنان تقریباً نیمی از جمعیت هر کشور را تشکیل می‌دهند و می‌توانند نقشی عمده در ارتقای سطح توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه داشته باشند. ژاپن به‌رغم این که کشوری توسعه یافته است، اما هنوز نابرابریهایی میان زنان و مردان دیده می‌شود. البته وضع و

موقعیت زنان پس از جنگ جهانی دوم در این کشور بهبود بسیار یافت. اصل ۱۴ قانون اساسی ژاپن که در سال ۱۹۴۶ اعلام شده بود، چنین است که: "همه مردم در برابر قانون یکسان هستند و هیچ‌گونه تبعیضی در سیاست، اقتصاد یا روابط اجتماعی به سبب نژاد، اعتقاد، جنسیت، موقعیت اجتماعی یا اصالت خانوادگی وجود نخواهد داشت." (۱۳) بر همین اساس قوانین و مقررات مربوط به انتخابات، آموزش و پرورش و کارگران بر طبق اصل تساوی زن و مرد مورد تجدید نظر قرار گرفتند.

جامعه پدر سالاری ژاپن در حال تغییر در جهت شناسایی بیشتر استقلال زنان است و امروزه زنان ژاپنی نقشی عمده در آموزش و پرورش ویژه آموزشهای پیش دبستانی و دبستانی ایفا می‌کنند. بر طبق آمارهای موجود ۹۳/۹ درصد از مریبان کودکانها و ۶۰/۴ درصد از معلمان مدارس ابتدایی را زنان تشکیل می‌دهند. این نسبت در مدارس دوره‌های اول و دوم متوسطه کاهش می‌یابد؛ زیرا آنها تنها ۳۸/۴ درصد از معلمان دوره اول و ۲۱/۸ درصد از معلمان دوره دوم متوسطه را تشکیل می‌دهند. همچنین ۵۵/۱ درصد از معلمان مدارس ویژه معلولان، ۴۸ درصد از معلمان مدارس حرفه‌آموزی و ۳۸/۱ درصد از معلمان مدارس متفرقه از زنان تشکیل شده‌اند.

جدول شماره ۶: درصد زنان معلم طی سالهای ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۳

انواع مؤسسات	درصد معلمان زن			درصد افزایش یا کاهش (سال ۱۹۹۳ نسبت به سال ۱۹۸۷)
	۱۹۹۳	۱۹۹۱	۱۹۸۷	
کودکستانها	۹۳/۷	۹۳/۸	۹۳/۹	+۰/۲
مدارس ابتدایی	۵۶/۵	۵۹/۳	۶۰/۴	+۳/۹
مدارس دوره اول متوسطه	۳۴/۷	۳۷/۳	۳۸/۴	+۳/۷
مدارس دوره دوم متوسطه	۱۹/۲	۲۰/۹	۲۱/۸	+۲/۶
کالجهای فنی	۰/۹	۱/۷	۲/۴	+۱/۵
مدارس عالی	۳۸/۴	۳۸/۴	۳۸/۷	+۰/۳
دانشگاهها	۸/۶	۹/۴	۹/۹	+۱/۳
مدارس ویژه معلولان	۵۰	۵۳/۷	۵۵/۱	+۵/۱
مدارس حرفه‌آموزی	۵۲/۷	۴۸/۷	۴۸	-۴/۷
مدارس متفرقه	۳۹/۳	۳۷/۶	۳۸/۱	-۱/۲
جمع	۴۱/۷	۴۳/۴	۴۴/۲	+۲/۵

نقش زنان در آموزشهای بالاتر از دیپلم چشمگیر نیست؛ زیرا آنها تنها ۳۸/۷ درصد از اعضای هیأت علمی مدارس عالی، ۹/۹ درصد از اعضای هیأت علمی دانشگاهها و ۲/۴ درصد از اعضای هیأت علمی کالجهای فنی را تشکیل می‌دهند.

همان‌طور که در جدول شماره ۶ نشان داده شده است، ۴۴/۲ درصد از معلمان و اعضای هیأت علمی مؤسسات مختلف آموزشی ژاپن را زنان تشکیل می‌دهند.

به طور کلی در سال ۱۹۹۳ در مقایسه با سال ۱۹۸۷، حدود ۲/۵ درصد بر تعداد زنان معلم افزوده شده است. این افزایش حدود ۵/۱ درصد در مدارس ویژه معلولان، ۳/۹ درصد در مدارس ابتدایی و ۳/۷ درصد در مدارس دوره اول متوسطه بوده است. این امر در حالی است که تعداد معلمان زن در مدارس حرفه‌آموزی و متفرقه به ترتیب ۴/۷ و ۱/۲ درصد کاهش یافته است. علت این امر شاید گرایش زنان به استخدام در مدارس دولتی و داشتن آینده‌ای مطمئن‌تر باشد.

۹-۱- موقعیت اقتصادی معلمان:

وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن به منظور گسترش و بالا بردن کیفیت آموزش و پرورش در این کشور، گوشه‌های خاصی در جهت بهبود وضعیت حقوق و مزایای اعضای کادر آموزش عمومی و بویژه کسانی که در نظام آموزش اجباری کار می‌کنند، انجام داده است. به همین خاطر در سال ۱۹۷۴ قانون خاصی که هدف آن اصلاح وضعیت حقوق معلمان مدارس آموزش اجباری در مقایسه با حقوق متوسط کل کارکنان بود، به تصویب رسید. به دنبال این قانون، از سال ۱۹۷۴ تا ۱۹۸۷ حقوق معلمان چهار برابر شد. بدین ترتیب حقوق معلمانی که در مدارس آموزش اجباری تدریس می‌کنند، در مقایسه با حقوق کل کارکنان در سطح بالایی قرار دارد. در مورد معلمانی که در مدارس غیر از مدارس آموزش اجباری کار می‌کنند نیز همین اصلاحات صورت گرفته است. مبنای حقوق و دستمزد معلمان مدارس دولتی، شهرداری و ایالتی به ترتیب توسط قوانین ملی یا ایالتی تعیین می‌شود. در مدارس خصوصی نیز مدیر یا شورای مدرسه این وظیفه را برعهده دارد.

به طور کلی، میزان حقوق معلمان براساس مدارک تحصیلی و سابقه خدمت آنها تعیین می‌گردد. حقوق معلمان معمولاً هر ساله مورد تجدید نظر قرار می‌گیرد و با توجه به افزایش قیمت‌ها و درصد تورم، به میزان حقوق آنها افزوده می‌شود. معلمان هر دو سال، یک پایه می‌گیرند و به معلمانی که خدمات با ارزشی ارائه دهند، ارتقای اضافی داده می‌شود. آنها همچنین مزایای متعددی مانند کمک عائله‌مندی، کمکهای غیر نقدی (بن)، هزینه مسکن و رفت و آمد دریافت می‌دارند. علاوه بر اینها معلمان ژاپنی سه بار در سال پاداش می‌گیرند.

این پاداشها معادل $5/3$ برابر حقوق ماهانه هر معلم است. در جدول شماره ۷ میزان حقوق ماهیانه معلمان و اعضای هیأت علمی مؤسسات مختلف آموزشی ژاپن ذکر شده است.

جدول شماره ۷: میزان حقوق ماهیانه معلمان و اعضای هیأت علمی مؤسسات مختلف آموزشی ژاپن در سال ۱۹۹۳ در بدو استخدام (برحسب ین ژاپن) (۱۴)

مؤسسات آموزشی	کودکستان	دبستان و دبیرستان	کالجهای فنی	دانشگاهها و مدارس عالی
مدرک تحصیلی				
کارדانی	۲۳۷/۲۰۰	۲۳۸/۳۰۰	۲۳۷/۴۰۰	۲۲۵/۱۰۰
کارشناسی	۲۷۶/۸۰۰	۲۷۹/۹۰۰	۲۸۲/۷۰۰	۲۸۲/۷۰۰
کارشناسی ارشد	۳۰۷/۲۰۰	۳۱۰/۸۰۰	۳۱۹/۴۰۰	۳۱۹/۱۰۰
دکتری	۳۵۱/۴۰۰	۳۵۵/۷۰۰	۳۶۹/۰۰۰	۳۱۹/۱۰۰

۲- ایران

۲-۱- تاریخچه:

مسأله تعلیم و تربیت در ایران سابقه‌ای طولانی داشت، اما با تأسیس مدرسه دارالفنون شکل جدیدی به خود گرفت و در واقع از این تاریخ (۱۲۲۹ شمسی) دولت به طور رسمی در تعلیم و تربیت دخالت کرد.

پس از تأسیس دارالفنون و ایجاد و گسترش مدارس، نیاز به تربیت معلم در ایران احساس شد. اولین اقدام برای اجرای برنامه تربیت معلم در ایران، تأسیس کلاسهای مخصوص در مدرسه دارالفنون جهت افزایش سطح سواد معلمان تهران بود. در برنامه درسی که برای این کلاسها تدوین گردید، علاوه بر دروس لازم علوم و ادبیات، برای اولین بار درس دیگری تحت عنوان "اصول تعلیم" اضافه شد تا معلمان مذکور از اصول اولیه برای تربیت کودکان مطلع گردند. (۱۵)

در سال ۱۲۹۸ دارالمعلمین و دارالمعلمات برای تربیت معلمان مرد و زن در تهران تأسیس شد. بدین ترتیب برای اولین بار در ایران به طور رسمی نسبت به تربیت معلم اقدام شد.

دارالمعلمین مرکزی دو شعبه ابتدایی و عالی داشت که هر کدام دارای کادر اداری

جداگانه بودند. مدت تحصیل در شعبه ابتدایی سه سال و در شعبه عالی چهار سال بود و داوطلبان ورود به آنها باید گواهینامه شش ساله ابتدایی داشتند. برنامه‌های درسی این مرکز تقریباً معادل برنامه متوسطه آن زمان، به علاوه دروس دیگری در زمینه‌های تربیتی، فلسفه، منطق و اصول تعلیم و تربیت بود.

در سال ۱۳۰۶ دارالمعلمین اکابر به منظور ارتقای سطح دانش معلمان و ایجاد مهارت در فن تدریس و همچنین دارالمعلمین ابتدایی ولایات و ایالات با هدف تأمین معلمان مدارس ابتدایی استانها و شهرهای ایران ایجاد شدند. (۱۶)

مدرسه دارالمعلمین مرکزی تا سال ۱۳۰۸ به همان روش یاد شده به کار خود ادامه می‌داد. اما چون تعداد مدارس ابتدایی و متوسطه در تهران افزایش یافت و در نتیجه نیاز به تربیت معلمان بیشتری احساس شد، از این رو در این سال به "دارالمعلمین عالی" تغییر نام یافت.

دارالمعلمین عالی دارای دو قسمت ادبی و علمی بود. قسمت ادبی آن شامل دو شعبه "فلسفه و ادبیات" و "تاریخ و جغرافیا" بود. قسمت علمی نیز شامل سه شعبه "فیزیک و شیمی"، "تاریخ طبیعی" و "ریاضیات" بود. شرط ورود به این مرکز داشتن دیپلم متوسطه و طول دوره تحصیلی آن سه سال بود. تعدادی از معلمان فرانسوی نیز در دارالمعلمین تدریس می‌کردند.

از نکات قابل توجه این است که طبق قوانین استخدامی آن زمان، فارغ‌التحصیلان این مرکز از امتیازات ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند؛ به طوری که با رتبه چهارم استخدام می‌شدند و رتبه‌های بعدی را نیز سریع‌تر از سایر مستخدمان دولت که با رتبه سه استخدام می‌شدند، طی می‌کردند. همچنین به آنها حق تأهل، حق مسکن و فوق‌العاده خارج از مرکز پرداخت می‌شد.

در همین سال قانونی به تصویب رسید که برطبق آن دولت موظف شد تا شش سال هر سال حداقل یکصد دانشجو را از میان دارندگان مدرک دیپلم و از طریق آزمون برای ادامه تحصیلات و فراگرفتن فنون و علوم ریاضی، طبیعی، تعلیم و تربیت، پزشکی و مهندسی به کشورهای خارجی اعزام کند. طبق این قانون ۳۵ درصد از سهمیه مذکور مختص داوطلبان حرفه معلمی بود. متعاقب تصویب این قانون در دی ماه ۱۳۰۹ وزارت معارف ۷ نفر را برای فراگیری فن تعلیم و تربیت به کشور فرانسه اعزام کرد.

در سال ۱۳۱۲ قانونی مهم برای تربیت و تأمین معلمان مدارس ابتدایی و متوسطه وضع شد که برطبق آن دولت می‌بایست ظرف پنج سال، ۲۵ دانشسرای مقدماتی و یک دانشسرای عالی دخترانه در تهران و ولایات تأسیس کرده و دانشسرای عالی پسران را نیز تکمیل کند. دانشسراهای مقدماتی برای دبستانها آموزگار و دانشسرای عالی برای دبیرستانها و

دانشسراهای مقدماتی دبیر تربیت می‌کردند. شرط ورود به دانشسراهای مقدماتی و عالی به ترتیب داشتن مدرک سه ساله اول متوسطه و دیپلم بوده است.

در همین سال دارالمعلمین عالی به "دانشسرای عالی" تغییر نام یافت و به تدریج در برنامه‌های درسی آن تغییراتی صورت گرفت و موضوعاتی نظیر مبانی تعلیمات متوسطه، اصول آموزش و پرورش، تاریخ آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و روان‌شناسی پرورشی گنجانده شد. همچنین در آن آزمایشگاههای فیزیک، شیمی، طبیعی، روان‌شناسی و علوم تربیتی تأسیس گردید.

دانشسرای عالی پس از تأسیس دانشگاه در سال ۱۳۱۳ استقلال خود را از دست داد و بخش ادبی دانشسرای عالی تبدیل به دانشکده ادبیات و بخش علمی آن تبدیل به دانشکده علوم شد.

در این دوره از تحول دانشسرای عالی، داوطلبان حرفه معلمی می‌بایست علاوه برداشتن مدرک دیپلم، در امتحانات ورودی دانشکده‌های ادبیات و علوم شرکت کرده پس از پذیرفته شدن در یکی از این دو دانشکده، امتحانات مخصوص دانشسرای عالی را که معمولاً شامل امتحانات هوش، زبان فارسی، زبان خارجی و معاینه پزشکی می‌شد، بگذرانند. پذیرفته شدگان ضمن سپردن تعهد پنج سال خدمت دبیری، مبلغی به عنوان کمک هزینه تحصیلی دریافت می‌کردند. این دانشجویان می‌بایست علاوه بردرسهایی که دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم می‌خواندند، در جلسات درسهای تعلیم و تربیت نیز شرکت کرده امتحانات این دروس را نیز با موفقیت بگذرانند.

طی سالهای ۱۳۱۷ تا ۱۳۳۸ مراکز دیگری نیز برای تربیت معلم ایجاد شدند که عمده‌ترین آنها عبارتند از: دانشسرای تربیت بدنی، دانشسرای کشاورزی، مراکز تربیت معلم دوساله روستایی، دانشسرای عشایری، مراکز تربیت معلم یکساله.

دانشسرای عالی مجدداً در سال ۱۳۳۸ به صورت مؤسسه مستقلی درآمد؛ اما در سال ۱۳۴۳ منحل و به جای آن، سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی ایجاد شد. این مرکز دارای سه مؤسسه "تربیت دبیر"، "تربیت مدیر و راهنمایان تعلیماتی" و "مؤسسه تحقیقات و مطالعات تربیتی" بود. سه سال بعد سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی به دانشسرای عالی تبدیل گردید و با اساسنامه جدید موظف به تربیت معلم و تحقیقات تربیتی شد. طبق اساسنامه دانشسرای عالی مصوب مرداد ۱۳۴۶، این مرکز دارای چهار مؤسسه به شرح زیر گردید: مؤسسه تربیت دبیر، مؤسسه تربیت مدیر و راهنمایان تعلیماتی، مؤسسه مدرسی ریاضیات، مؤسسه تحقیقات تربیتی. (۱۷)

در بهمن ماه ۱۳۴۶ که قانون تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی به تصویب رسید،

دانشسرای عالی به صورت یکی از دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی تحت نظارت این وزارتخانه درآمد.

در بهمن ماه ۱۳۵۰ قانون هیأت‌های امنای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی از تصویب گذشت و در سال بعد این قانون مبنای کار هیأت امنای دانشسرای عالی قرار گرفت.

در مهر ماه سال ۱۳۵۳ بنا به تصویب نود و هشتمین جلسه شورای گسترش وزارت علوم و آموزش عالی، دانشسرای عالی تبدیل به "دانشگاه تربیت معلم" شد.

یکی از هدفهای مهم این دانشگاه توسعه برنامه تربیت دبیر در سطح کشور بود و به همین منظور به تدریج مقدمات تأسیس دانشسراهای عالی در مراکز استانها فراهم شد. در مهر ماه ۱۳۵۳ دانشسرای عالی زاهدان و در بهمن ماه همان سال دانشسرای عالی سنندج و دانشسرای عالی یزد فعالیت خود را زیر نظر دانشگاه تربیت معلم تهران آغاز کردند. از آبان ماه ۱۳۵۴ مدرسه عالی علوم اراک و مدرسه عالی علوم کاشان تحت پوشش این دانشگاه قرار گرفتند. در سال ۱۳۶۲ دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی و بخشی از مجتمع دانشگاهی علوم در این دانشگاه ادغام شدند.

در سال ۱۳۶۶ شعبه دانشگاه در سبزوار و در سال ۱۳۶۸ شعبه تبریز تأسیس گردیدند و بالاخره در سال ۱۳۶۹ براساس مصوبه شورای گسترش وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تمام شعب از دانشگاه منفک و مستقل شدند. (۱۸)

شایان ذکر است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی در اساسنامه‌ها، برنامه‌های درسی و آیین‌نامه‌های آموزشی و امتحانی مراکز تربیت معلم و همچنین برنامه‌های درسی مراکز تربیت دبیر دانشگاهها، تغییراتی به وجود آمد و قوانینی در خصوص مراکز تربیت معلم و استخدام کارآموزان آنها وضع گردید و به منظور تربیت آموزگاران و دبیران دوره‌های مختلف تحصیلی، رشته‌های جدیدی به رشته‌های قبلی افزوده شد.

طبق اساسنامه مراکز تربیت معلم که در سال ۱۳۶۱ توسط شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسید، دوره مراکز تربیت معلم دوساله و شبانه روزی شد. علاوه بر این، طرح دانشسراهای تربیت معلم چهارساله نیز برای تأمین معلمان مناطق روستایی به تصویب رسید.

به منظور ایجاد هماهنگی در برنامه‌ریزی تربیت معلم کشور و فراهم ساختن زمینه ادامه تحصیل معلمان در سطوح کاردانی و کارشناسی در دانشگاههای کشور، شورای عالی انقلاب فرهنگی با ایجاد گروهی بدین نام در شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی موافقت کرد.

- گروه هماهنگی برنامه‌ریزی تربیت معلم مرکب از ۱۱ عضو به شرح زیر است:
- ۷- نفر از وزارت فرهنگ و آموزش عالی؛
- ۴- نفر از صاحب‌نظران در امر برنامه‌ریزی تربیت معلم که به وسیله وزیر آموزش و پرورش انتخاب می‌شوند.
- مهم‌ترین وظایف این گروه بدین شرح است:
- تعیین و تدوین خط مشی و ضوابط کلی برنامه دوره‌های تربیت معلم با توجه به برنامه‌های آموزشی دوره‌های پیش‌دانشگاهی؛
- تعیین مقاطع تحصیلی دوره‌های تربیت معلم متناسب با وظایف معلمان و نیازهای آموزشی کشور؛
- تعیین کلیات برنامه‌های درسی از لحاظ تقسیم‌بندی آن به دروس عمومی و تخصصی و تعیین عناوین و تعداد واحدهای دروس عمومی؛
- ارجاع تهیه ریز برنامه هر یک از دروس عمومی به گروه برنامه‌ریزی مربوط؛
- بازرینی و تصویب برنامه‌ها و عرضه آن جهت تصویب نهایی به شورای عالی برنامه‌ریزی.

۲-۲- وضعیت فعلی:

به موازات گسترش جمعیت دانش‌آموزی و نیاز مبرم کشور به معلمان واجد شرایط برای تدریس در ایران، چندین دانشگاه و تعداد زیادی مراکز و دانشسراهای تربیت معلم در کشور ایجاد شده است. در شرایط فعلی چند نوع مرکز برای تربیت معلمان کشور وجود دارد که عبارتند از:

۱. دانشگاه‌های تربیت معلم: مهم‌ترین منبع تربیت دبیران دبیرستانهای کشور دانشگاه تربیت معلم تهران بوده است. اهداف این دانشگاه عبارتند از:
 - کمک به تجهیز و تأمین نیروی انسانی متخصص و متعهد مورد نیاز جمهوری اسلامی ایران، تربیت معلمان و مربیان در زمینه‌های مختلف علوم و فنون و ادبیات، تربیت مدیران و متخصصان سنجش و اندازه‌گیری و راهنمایان در زمینه‌های مختلف آموزش و پرورش، تحقیق و مطالعه در زمینه‌های مختلف علوم به منظور توسعه و پیشرفت امر آموزش کشور.
 - دانشگاه تربیت معلم تهران در سالهای اخیر توسعه یافته است و در رشته‌های کارشناسی ارشد و دکتری نیز دانشجو می‌پذیرد. علاوه بر این، دوره‌های شبانه دایر کرده و حتی در رشته‌های آزاد نیز دانشجو گرفته است. این دانشگاه هم اکنون در تهران و حصارک کرج فعالیت دارد.

به دنبال سیاست وزارت فرهنگ و آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران در زمینه

ایجاد و گسترش دانشگاههای تربیت معلم در مراکز استانها و شهرستانها از سال تحصیلی ۶۹-۱۳۶۸ کلیه واحدهای آموزش عالی تابع دانشگاه تربیت معلم تهران در شهرستانهای اراک، تبریز، سبزوار و کاشان به صورت دانشگاههای تربیت معلم در آمده‌اند. دانشجویان رشته‌های دبیری دانشگاههای تربیت معلم از بورسیه تحصیلی استفاده می‌کنند و پس از خاتمه تحصیلات خود موظف هستند در نقاطی که آموزش و پرورش تعیین می‌کند خدمت کنند.

در سال تحصیل ۷۳-۱۳۷۲ تعداد ۱۴۳۷۴ دانشجو در دانشگاههای مذکور مشغول تحصیل بوده‌اند. در حال حاضر در دانشگاههای تربیت معلم رشته‌های تحصیلی زیر وجود دارد: دبیری الهیات و معارف اسلامی، دبیری ریاضی، دبیری زبان انگلیسی، دبیری زبان و ادبیات فارسی، دبیری زیست‌شناسی، دبیری شیمی، دبیری فیزیک، دبیری جغرافیا، دبیری زبان و ادبیات عرب، زبان و ادبیات فارسی، زیست‌شناسی، شیمی، علوم تربیتی، فیزیک کاربردی، الهیات و معارف اسلامی، ریاضی محض، زبان انگلیسی، امور تربیتی و مشاوره، برنامه‌ریزی آموزشی، برنامه‌ریزی درسی، تاریخ، تربیت بدنی، جغرافیا، روان‌شناسی تربیتی، ریاضی، زبان و ادبیات عربی، زمین‌شناسی، فیزیک، علوم اجتماعی و سیاسی، مدیریت آموزشی، مشاوره و راهنمایی، شیمی محض و مترجمی زبان انگلیسی. (۱۹)

دانشجویان رشته‌های دبیری ظرف دوره تحصیلی، واحدهای لازم را در زمینه‌های عمومی، تربیتی، تخصصی و پایه در رشته اختصاصی خود می‌گذرانند و در پایان دوره، مدرک تحصیلی کارشناسی دبیری در رشته مربوطه را دریافت می‌دارند.

۲. مراکز تربیت معلم: دانشجویان این مراکز از میان دارندگان دیپلم و از طریق آزمون سراسری پذیرفته می‌شوند. آنها پس از دو سال تحصیل موفق به دریافت مدرک کاردانی در یکی از رشته‌های آموزش ابتدایی، ادبیات فارسی، علوم اجتماعی، ریاضی، علوم تجربی، زبان انگلیسی، امور پرورشی، دینی و عربی، هنر، تربیت بدنی، حرفه و فن، بهداشت و کودکان استثنایی (در گرایشهای نابینا، ناشنوا، عقب مانده ذهنی و ناسازگار) می‌شوند. برنامه‌های درسی مراکز تربیت معلم شامل دروس عمومی (۱۵ واحد)، تربیتی (۱۹ واحد) و دروس اختصاصی (بقیه واحدها) است.

در سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳ تعداد ۱۹۸ مرکز تربیت معلم در سراسر کشور دایر بوده است که در آنها تعداد ۵۱۷۳۱ دانشجو مشغول تحصیل بوده‌اند. (۲۰)

۳. دانشسراهای تربیت معلم روستایی: این دانشسراها بیشتر برای تربیت معلم مناطق روستایی تأسیس شده‌اند. دوره‌های تحصیلی آنها دو ساله و چهارساله است و براساس سهمیه بومی هر منطقه انتخاب می‌شوند.

داوطلبان شرکت در دوره‌های تحصیلی دانشسراهای ۲ ساله و ۴ ساله باید به ترتیب دارای مدارک تحصیلی دوم متوسطه و پایان دوره راهنمایی تحصیلی باشند. پذیرفته شدگان دانشسراها بورسیه وزارت آموزش و پرورش می‌شوند و پس از خاتمه تحصیلات ملزم به انجام تعهد خدمت خود هستند.

برنامه‌های درسی سالهای اول و دوم تقریباً شبیه دبیرستان است؛ اما در سال دوم متناسب با هر منطقه، آموزشهای کشاورزی و منابع طبیعی برای پسران و صنایع و حرف روستایی برای دختران ارائه می‌شود. همچنین بیشتر برنامه‌های آموزشی سالهای سوم و چهارم شامل دانشها و مهارتهای لازم برای تدریس در دوره ابتدایی است. به فارغ‌التحصیلان دانشسراها مدرک دیپلم اعطا می‌شود.

در سال تحصیلی ۷۴ - ۱۳۷۳، تعداد ۱۶۳ دانشسرای روستایی چهارساله و ۴۰ دانشسرای روستایی دوساله با ۶۹۳ کلاس در سراسر کشور به تربیت معلم اشتغال داشته‌اند. در این دانشسراها ۲۱۲۱۰ دانش‌آموز مشغول تحصیل بوده‌اند. (۲۱)

۴- سایر مراکز تربیت معلم: تربیت معلم در ایران مختص مراکز یاد شده نیست و در بیشتر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی رشته‌های تحصیلی دبیری نیز در کنار سایر رشته‌های تحصیلی آزاد وجود دارد که داوطلبان علاقه‌مند می‌توانند در رشته‌های مذکور ادامه تحصیل دهند.

علاوه بر اینها گروه دیگری از معلمان از طریق مراکز تربیت معلم فنی و حرفه‌ای و مشمولان خدمت نظام وظیفه (سرباز - معلم) انتخاب می‌شوند. مشمولان خدمت نظام وظیفه پس از طی دوره آموزشهای نظامی و فرهنگی، بقیه مدت خدمت نظام وظیفه را صرف تدریس در مدارس نقاط محروم می‌کنند.

۳-۲- نیروهای انسانی

۳-۱-۲- نیروهای پشتیبانی‌کننده: در ایران نیز نسبت معلمان به کادر اداری و خدماتی متفاوت است. این نسبت در دوره‌های آمادگی، ابتدایی و آموزش کودکان استثنایی به ترتیب ۹/۹، ۶/۶ و ۵/۵ درصد و در دوره‌های راهنمایی تحصیلی و متوسطه به ترتیب ۳/۹ و ۳/۵ درصد است. این نسبت در مراکز و دانشسراهای تربیت معلم به ترتیب کاهش می‌یابد؛ به طوری که در مراکز و دانشسراهای تربیت معلم روستایی به ترتیب ۰/۸۳ و ۰/۷۶ درصد می‌باشد. این امر نشان دهنده توجه بیشتر مسؤولان وزارت آموزش و پرورش به معلمان و اعضای هیأت علمی مدارس و مراکز تربیت معلم است. (جدول شماره ۸)

۲-۳-۲. نحوه توزیع معلمان: همان طور که در جدول شماره ۸ نشان داده شده است، در جمهوری اسلامی ایران حدود ۹۹ درصد از معلمان در مدارس و مراکز آموزشی دولتی مشغول تدریس هستند. این امر بیانگر آن است که بخش خصوصی تمایل چندانی به سرمایه گذاری در زمینه های آموزشی ندارد؛ به طوری که این بخش تنها توانسته است در دوره های ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه به ترتیب $۱/۴$ ، ۱ و $۰/۶$ درصد از معلمان را به سوی خود جذب کند.

نکته قابل توجه دیگر، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری در زمینه آموزشهای فنی و حرفه ای است. همان طور که در این جدول مشاهده می شود، بخش خصوصی حتی مبادرت به ایجاد یک مؤسسه آموزشی در این زمینه نکرده است.

جدول شماره ۸: تعداد معلمان و کارکنان مؤسسات مختلف آموزشی ایران در سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳

درصد توزیع معلمان	خدمتگزاران	کارکنان	درصد زنان معلم	کادر آموزشی			معلمان و کارکنان مؤسسات آموزشی	
				جمع	مرد	زن		
غیر انتفاعی	دولتی							
-	-	۹۳۹	۳۹۲	۶۶/۲	۴۸۵۲	۲۴۷۳	۷۳۲۵	آموزش کودکان استثنایی
-	-	۶۶۷	۴۳	۹۹/۷	۷۰۰۷	۲۳	۷۰۳۰	دوره آمادگی
۱/۴	۹۸/۶	۲۳۷۸۳	۲۷۰۱۷	۵۲/۷	۱۷۸۸۴۹	۱۶۰۵۱۸	۳۳۹۳۶۷	دوره ابتدایی
۱	۹۹	۱۵۴۷۱	۲۹۲۰۸	۴۴/۹	۷۹۵۶۵	۹۷۵۱۵	۱۷۷۰۸۰	راهنمایی تحصیلی
								دوره متوسطه (متوسطه)
۰/۶	۹۹/۴	۱۳۱۵۹	۲۲۲۱۸	۴۱	۵۰۱۹۱	۷۳۷۴۰	۱۲۳۹۳۱	عمومی و فنی و حرفه ای
-	-	۱۸۱۴	۱۶۳۴	۲۹/۳	۸۴۲	۲۰۲۶	۲۸۶۸	مراکز تربیت معلم
-	-	۶۸۱	۶۷۷	۳۲	۳۳۲	۷۰۵	۱۰۳۷	تربیت معلم روستایی
-	-	۹۱۶۶	۴۱۷۷۳	-	-	-	-	ادارات آموزش و پرورش
-	-	-	-	۱۹/۱	۵۹۶۲	۲۵۱۹۶	۳۱۱۵۸	دانشگاهها
-	-	-	-	۱۴/۲	۲۹۶	۱۷۸۵	۲۰۸۱	دانشکده ها
-	-	-	-	۱۱	۱۹	۱۵۳	۱۷۲	مدارس عالی
-	-	-	-	۵/۲	۱۲۶	۲۲۹۴	۲۴۲۰	آموزشکده ها
-	-	-	-	۹/۶	۲۵	۲۳۴	۲۵۹	مراکز آموزش عالی
-	-	-	-	۲۲/۵	۶۲	۲۱۴	۲۷۶	مؤسسات آموزش عالی
۱	۹۹	۶۵۶۸۰	۱۲۲۹۶۲	۴۷/۲	۳۲۸۱۲۸	۳۶۶۸۷۶	۶۹۵۰۰۴	جمع

۴-۲- تحصیلات معلمان:

وزارت آموزش و پرورش ایران طی سالهای اخیر تلاشهایی برای ارتقای سطح تحصیلات معلمان آغاز کرده است و درصدد است تا با گسترش مراکز آموزش عالی فرهنگی، حداقل مدرک تحصیلی معلمان را به سطح کاردانی ارتقا دهد.

همان گونه که در جدول شماره ۹ مشاهده می شود، درصد معلمان دارای مدرک تحصیلی کارشناسی و بالاتر در سطوح مختلف آموزشی ظرف سالهای تحصیلی ۷۱-۱۳۷۰ تا ۷۴-۱۳۷۳ به تدریج افزایش یافته است. از طرف دیگر، تعداد معلمان دارای مدرک دیپلم و کمتر از دیپلم نیز به تدریج کاهش یافته است. به طور مثال، درصد توزیع معلمان دارای مدرک دیپلم در دوره های ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و دبیرستان ظرف سالهای تحصیلی ۷۱-۱۳۷۰ تا ۷۴-۱۳۷۳ به ترتیب ۶ و ۱۳ و ۳ درصد کاهش یافته است. به رغم تلاشهای وزارت آموزش و پرورش هم اکنون تنها ۲۸/۷۷ درصد از معلمان سطوح مختلف آموزشی دارای مدارک کارشناسی و بالاتر هستند و اکثریت نسبی آنها یعنی ۴۲/۳۷ درصد مدرک کاردانی دارند. درصد توزیع معلمان دارای مدرک دیپلم و کمتر از دیپلم به ترتیب ۲۷/۳۴ و ۱/۵۲ درصد است.

جدول شماره ۹: درصد توزیع معلمان برحسب مدرک تحصیلی طی سالهای ۱۳۷۰-۷۴

مقاطع تحصیلی	ابتدایی			راهنمایی تحصیلی			دبیرستان		
	۷۰-۷۱	۷۲-۷۳	۷۳-۷۴	۷۰-۷۱	۷۲-۷۳	۷۳-۷۴	۷۰-۷۱	۷۲-۷۳	۷۳-۷۴
مدرک سال	۰/۵۷	۱/۲۳	۲/۰۳	۴/۲۲	۶/۵۲	۶/۸۱	۷۴/۳۳	۷۴/۰۱	۷۳/۴۵
کارشناسی و بالاتر	۲۱/۵۷	۲۳/۵۰	۲۷/۲۸	۷۴/۲۹	۸۳/۳۸	۸۵/۶۵	۱۴/۹۰	۱۵/۹۹	۱۴/۱۷
دیپلم	۷۳/۱۴	۷۱/۲۸	۶۷/۰۷	۲۰/۲۰	۱۰/۰۱	۷/۴۶	۱۰/۶۵	۹/۰۳	۷/۵۱
کمتر از دیپلم	۴/۷۳	۳/۹۹	۳/۶۲	۱/۲۹	۰/۰۹	۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۹۷	۰/۸۷

۵-۲- ساعات کار و تدریس معلمان:

در مراکز پیش دبستانی و مدارس ابتدایی، هر کلاس معلم واحدی دارد. علاوه بر آن، در این مراکز مربیان دیگری نیز در زمینه امور پرورشی فعالیت دارند.

در دوره های راهنمایی تحصیلی و متوسطه هر درس دارای دبیر خاصی است. علاوه بر آن، مربیانی در زمینه امور پرورشی در این مدارس فعالیت می کنند.

ساعات تدریس در مدارس ابتدایی ۳۴ ساعت و در دوره های راهنمایی تحصیلی و

دبیرستان ۲۴ ساعت در هفته است.

دانش آموزان دورهٔ ابتدایی در مقایسه با سال تحصیلی گذشته (۷۳-۷۲)، ۱/۱۹ درصد کاهش داشته‌اند که علت آن، کاهش مولید سالهای اخیر است و پیش بینی می‌شود در سالهای آینده این کاهش شدت بیشتری به خود گیرد. اما تعداد دانش آموزان در دورهٔ راهنمایی تحصیلی ۶/۱۳ درصد و در دورهٔ متوسطه (عمومی، فنی و حرفه‌ای و نظام جدید) ۱۲/۹۷ درصد رشد داشته است. (۲۲)

میانگین تراکم دانش آموزان در کلاسهای ابتدایی در مناطق شهری به طور متوسط ۳۳/۴۵ نفر، در مناطق روستایی ۲۵/۰۹ نفر و در مناطق شهری و روستایی روی هم ۲۹/۲۱ نفر بوده است. (۲۳) به علاوه، در همین سال تحصیلی میانگین تراکم دانش آموزان در کلاسهای مدارس راهنمایی تحصیلی مناطق شهری ۳۵/۰۲ نفر، در مناطق روستایی ۲۷/۸۶ نفر و در مناطق شهری و روستایی روی هم ۳۲/۴۵ نفر بوده است. (۲۴) در سال تحصیلی ۱۳۷۳-۷۴ نسبت دانش آموز به معلم در مدارس شهری ابتدایی ۳۷/۱۴ نفر، در مدارس روستایی ۳۲/۶۵ نفر و در کل شهرها و روستاها روی هم ۳۵/۰۴ نفر بوده است. (۲۵)

۲-۶- آموزشهای ضمن خدمت:

آموزشهای ضمن خدمت معلمان به دو روش زیر صورت می‌گیرد:

الف. آموزشهای کوتاه مدت: این دوره‌ها به منظور باز آموزی و ارتقای سطح علمی و آگاهیهای شغلی معلمان و سایر کارکنان وزارت آموزش و پرورش برگزار می‌گردد. مدت این دوره‌ها بین ۱۵ تا ۳۰۰ ساعت است و به صورت بازآموزی، کارآموزی، گردهمایی‌های آموزشی و سمینار و به شکل متمرکز، استانی و منطقه‌ای تشکیل می‌شود. در برنامهٔ توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پنج سالهٔ اول جمهوری اسلامی ایران پیش بینی شده بود که برای ۳۰۰ هزار نفر از کارکنان وزارت آموزش و پرورش، دوره‌های آموزشی کوتاه مدت با میانگین ۶۰ ساعت تشکیل شود.

معمولاً به شرکت کنندگان در این دوره‌ها گواهی پایان دورهٔ مربوطه اعطا می‌شود که در ارتقای گروه آنان از نظر قوانین استخدامی مؤثر است.

ب. آموزشهای بلند مدت: این دوره‌ها منجر به اخذ مدرک تحصیلی بالاتر می‌شود و شامل دوره‌های کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف است. این دوره‌ها با هماهنگی وزارت آموزش و پرورش و سازمان امور اداری و استخدامی کشور و معمولاً در تابستان یا به صورت شبانه برگزار می‌شود تا معلمان بتوانند به کارهای آموزشی خود بپردازند.

معلمانی که داوطلب شرکت در دوره‌های مزبور هستند باید در آزمونی که همه ساله بدین منظور برگزار می‌شود، شرکت کنند. امتحانات در رشته‌های خاصی برگزار می‌شود و هر استان نیز سهمیه‌ای دارد.

همچنین براساس موافقتنامه‌هایی که میان وزارت آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و آموزش عالی و دانشگاه آزاد اسلامی به امضا رسیده است، درصدی از رشته‌های دانشگاهی تحت پوشش آنها بویژه رشته‌های علوم تربیتی به معلمان و سایر کارکنان وزارت آموزش و پرورش اختصاص یافته است. هر کدام از فرهنگیان که در رشته‌های مورد نیاز وزارت آموزش و پرورش در آزمون سراسری دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی پذیرفته شوند، می‌توانند برابر مقررات مربوطه از مأموریت تحصیلی استفاده کنند. در مورد دوره‌های ادامه تحصیل ضمن خدمت فرهنگیان، وزارت آموزش و پرورش به دو نکته زیر توجه دارد:

I. ادامه تحصیل باید تا حد امکان موجب انتقال معلمان از یک دوره تحصیلی به دوره تحصیلی دیگر نشود و هر یک از معلمان پس از طی دوره تحصیلی خود در همان دوره‌ای که قبلاً اشتغال داشته‌اند، به خدمت مشغول شوند.

II. وزارت فرهنگ و آموزش عالی در انجام رسالت خود مبنی بر تربیت نیروی انسانی متخصص دستگاه‌های دولتی، تشکیل دوره‌های کارشناسی را به عهده می‌گیرد تا وزارت آموزش و پرورش بتواند امکانات خود را جهت تشکیل دوره‌های ادامه تحصیل معلمان در سطح کاردانی متمرکز کند و بدین ترتیب طی یک دوره ۱۰ ساله (دوبرنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) سطح تحصیلی حدود ۳۰۰ هزار معلم دیپلمه را تا سطح کاردانی ارتقا دهد.

۷-۲. موقعیت زنان معلم:

طبق آمارهای موجود ۹۹/۷ درصد از معلمان یا مربیان دوره‌های آمادگی و همچنین اکثریت معلمان دوره‌های آموزش کودکان استثنایی و ابتدایی را زنان تشکیل می‌دهند. این نسبت در دوره‌های مذکور به ترتیب ۶۶/۲ و ۵۲/۷ درصد است (جدول شماره ۸).

زنان همچنین نقش برجسته‌ای در دوره‌های راهنمایی تحصیلی و متوسطه دارند؛ به طوری که به ترتیب ۴۴/۹ و ۴۱ درصد از معلمان این مدارس از زنان تشکیل شده‌اند.

در ایران نیز همانند ژاپن نقش اعضای هیأت علمی زن در دوره‌های آموزش عالی چشمگیر نیست؛ زیرا آنها تنها ۲۲/۵ و ۱۹/۱ درصد از اعضای هیأت علمی مؤسسات آموزش عالی و دانشگاههای کشور را تشکیل می‌دهند. این نسبت در دانشکده‌ها، مدارس عالی و مراکز آموزش عالی به ترتیب به ۱۴/۲، ۱۱ و ۹/۶ درصد کاهش می‌یابد.

به طور کلی، زنان در سال تحصیل ۷۴-۱۳۷۳ حدود ۴۷/۲ درصد از معلمان و اعضای هیأت علمی مؤسسات مختلف آموزش کشور را تشکیل داده‌اند. بدین ترتیب مشارکت زنان ایرانی در امر تدریس حدود ۳ درصد بیشتر از زنان ژاپنی در این زمینه است.

۸-۲- موقعیت اقتصادی معلمان:

در ایران نیز حقوق و مزایای معلمان براساس سنوات خدمت و مدرک تحصیلی آنها تعیین می‌شود. طی سالهای اخیر وزارت آموزش و پرورش اقداماتی جهت بهبود وضعیت حقوقی معلمان انجام داده است. از آن جمله می‌توان موارد زیر را برشمرد:

- تبدیل گروه استخدامی فارغ‌التحصیلان کاردانی مراکز تربیت معلم از پنج به شش.
- احتساب سوابق سنوات تحصیلی دانشجویان مراکز و دانشگاههای تربیت معلم به عنوان سابقه خدمت آنها.

- افزایش حقوق و مزایای معلمان.

- افزایش نرخ ساعات حقالتدریسی.

البته در مجموع حقوق و مزایای معلمان زیاد نیست و باید مورد عنایت بیشتری قرار

گیرد.

۳- پاره‌ای از وجوه متمیزة نظام تربیت معلم ژاپن و ایران

باتوجه به تصمیم وزارت آموزش و پرورش در زمینه تغییر نظام آموزش متوسطه، بررسی همه جانبه ساختار و برنامه‌های درسی تربیت معلم ایران ضروری است. در این زمینه استفاده از تجارب بعضی از کشورهای از جمله ژاپن در انتخاب ساختارها و برنامه‌های درسی مناسب می‌تواند مفید باشد.

در این جا لازم است به اختصار مقایسه‌ای میان نظام تربیت معلم ژاپن و ایران انجام گیرد:

- ۱- اولین شرط استخدام معلمان در ژاپن داشتن گواهینامه معلمی است که به وسیله شورای آموزش و پرورش ایالت و براساس مدرک تحصیلی، آزمونهای کتبی و شفاهی از اطلاعات عمومی و تخصصی، نمرات و گزارشهای آموزشی دانشگاهی، شایستگیهای حرفه‌ای در زمینه روش تدریس و تواناییها و قابلیتهای تخصصی داوطلبان به عمل می‌آید. گذراندن این مراحل بسیار دشوار است و هدف دست‌اندرکاران وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن از این اقدامات آن است که با توجه به رقابت شدید داوطلبان افراد شایسته‌ای را برای حرفه معلمی انتخاب کنند.

گواهینامه مذکور در کلیه ایالات ژاپن دارای اعتبار است.

در ایران معلمان از میان فارغ‌التحصیلان دانشسراها، مراکز تربیت معلم، دانشگاههای

تربیت معلم، دانشکده‌های تربیت دبیر و یا دانشگاه‌های دیگر استخدام می‌شوند. داوطلبان حرفه معلمی در ایران برخلاف ژاپن که نظامی باز و آزاد است، باید در جریان تحصیل خود تعهد خدمت محضری به وزارت آموزش و پرورش بدهند.

۲- دانشگاهها و دانشکده‌های تربیت معلم ژاپن دارای مدارس تجربی و مراکز تحقیقاتی وابسته به خود هستند که دانشجویان از آنها به عنوان آزمایشگاهی برای تمرین معلمی و انجام تحقیقات در زمینه‌های تعلیم و تربیت استفاده می‌کنند.

متأسفانه در ایران دانشگاهها و مراکز تربیت معلم فاقد چنین مراکزی هستند و دانشجویان نمی‌توانند با راهنمایی استادان خود روشها و اقدامات سازنده تربیتی و تحقیقی را در محیط تحصیلی خود به مرحله اجرا در آورند و آموزشهایی را که به طور نظری فرامی‌گیرند با اقدامات عملی در هم آمیزند.

۳- در ژاپن برای دریافت گواهینامه معلمی گذراندن تعدادی از دروس تربیتی الزامی است و فارغ التحصیلان دانشگاهها و دانشکده‌های عادی در صورتی که بخواهند وارد حرفه معلمی شوند باید واحدهای لازم را طبق مواد مندرج در قانون اعطای گواهینامه به کارکنان آموزشی بگذرانند.

در ایران نیز دانشگاهها و مراکز تربیت معلم دروس خاص علوم تربیتی را برای دانشجویان خود ارائه می‌کنند؛ اما متأسفانه فارغ التحصیلان سایر دانشگاهها و دانشکده‌های کشور که وارد حرفه معلمی می‌شوند، موظف به گذراندن این دروس نیستند.

۴- از نکات جالب این است که کشورهای ژاپن و ایران به رغم داشتن نظامهای سیاسی متفاوت، توجه خاصی به آموزشهای اجباری و دولتی نشان می‌دهند؛ به طوری که اکثر معلمان در مدارس دولتی به تدریس اشتغال دارند. این نسبت در ژاپن $78/4$ درصد و در ایران حدود 99 درصد است.

طبق آمار ارائه شده به وسیله وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن $99/3$ درصد از معلمان مدارس ابتدایی، $96/1$ درصد از معلمان مدارس دوره اول متوسطه و $76/8$ درصد از معلمان دوره دوم متوسطه در مدارس دولتی مشغول تدریس هستند. این نسبت در ایران به ترتیب $98/6$ درصد، 99 و $99/4$ درصد است. این امر بیانگر آن است که در ایران بخش خصوصی تمایل چندانی به سرمایه‌گذاری در زمینه‌های آموزشی ندارد؛ به طوری که این بخش تنها توانسته است در دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به ترتیب $1/4$ ، $9/1$ و $0/6$ درصد از معلمان مدارس را به سوی خود جذب کند.

۵- مقایسه‌ای میان تحصیلات معلمان ایران و ژاپن نشان می‌دهد که مدارس ژاپنی از معلمان متخصص تری برخوردارند.

بر اساس آمار موجود ۸۸/۵ درصد از معلمان مدارس ژاپن دارای تحصیلات عالی و تنها ۱۱/۵ درصد از آنها دارای مدارک پایین تر از کارشناسی (کاردانی و دیپلم) هستند؛ در حالی که این نسبت در ایران به شدت کاهش می یابد. در ایران تنها ۲۸/۷۷ درصد از معلمان سطوح مختلف آموزشی دارای مدارک کارشناسی و بالاتر هستند و اکثریت آنها یعنی ۷۱/۲۳ درصد مدارک پایین تر از کارشناسی (کاردانی، دیپلم و کمتر از دیپلم) دارند. با نگاهی به جدول زیر این وضعیت بهتر روشن می شود:

جدول شماره ۱۰: مقایسه درصد توزیع معلمان ژاپنی (۱۹۹۲) و ایرانی (۷۳-۷۴) بر حسب مدرک تحصیلی

دوم متوسطه		اول متوسطه		ابتدایی		دوره تحصیلی
ژاپن	ایران	ژاپن	ایران	ژاپن	ایران	مدرک تحصیلی کشور
۹۶/۹	۷۷/۴۵	۸۹/۶	۶/۸۱	۷۹/۱	۲/۰۳	لیسانس و بالاتر
۲/۵	۱۴/۱۷	۹/۸	۸۵/۶۵	۲۰	۲۷/۲۸	کاردانی
۰/۸	۷/۵۱	۰/۴	۷/۴۶	۰/۹	۶۷/۰۷	دیپلم
-	۰/۸۷	-	۰/۰۸	-	۳/۶۲	کمتر از دیپلم

۶- یکی از مشخصات بارز دانشگاهها و دانشکده های تربیت معلم و همچنین دوره های آموزشی ضمن خدمت معلمان ژاپنی استفاده گسترده از تکنولوژی آموزشی است. در برنامه های جدید کارورزی دانشجو - معلمان حتی از نوارهای ویدیویی نیز استفاده می شود. این نوارها اغلب در باره تنظیم فرآیند آموزش، اهمیت دوره های آموزشی پیش از خدمت و برنامه ریزی آموزشی تهیه شده است. تهیه کنندگان این نوارهای ویدیویی کلیه فعالیت هایی را که دانشجو - معلمان باید در ضمن برنامه های درسی و خارج از آن انجام دهند، به نمایش می گذارند. طبیعی است که معلمان هر چه بیشتر در برنامه های آموزشی سمعی و بصری شرکت کنند، میزان بهره وری از رسانه ها در مدارس افزایش خواهد یافت. و علاوه بر این، باعث غنای دانش، نگرش مثبت و افزایش درجه مهارت آنها در به کارگیری دستگاه های سمعی و بصری خواهد شد.

بر اساس آمار موجود، درصد تجهیزات سمعی و بصری در مدارس ژاپن به شرح زیر است:

- پروژکتور ۱۶ میلیمتری ۲/۶۰ درصد
- پروژکتور ۸ میلیمتری ۶/۶۸ درصد

- پروژکتور اسلاید ۹۷ درصد
- دوربین عکاسی ۷۸/۵ درصد
- پروژکتور اورهد ۹۵ درصد
- سیستم پخش رادیو در مدرسه ۹۶/۶ درصد
- دستگاههای تلویزیون ۹۸/۹ درصد
- دستگاه ضبط ویدئو ۷۸/۵ درصد
- دستگاه ضبط صوت ۹۸/۴ درصد
- دستگاه گرامافون ۹۴/۸ درصد
- رادیو ۹۸/۵ درصد. (۲۶)

همان طور که ملاحظه می شود، میزان استفاده از انواع دستگاههای سمعی و بصری به غیر از پروژکتور فیلم، دوربین عکاسی و دستگاه ضبط ویدئو در مدارس ژاپن تقریباً نزدیک به ۱۰۰ درصد بوده است.

هر چند متأسفانه از میزان درصد استفاده از تکنولوژی آموزشی در دانشگاهها و مراکز تربیت معلم ایران آمار دقیقی در دست نیست، اما شواهد موجود نشان می دهد که میزان استفاده از آنها در سطح بسیار پایینی قرار دارد و قابل قیاس با کشور ژاپن نیست.

۷- آموزشهای ضمن خدمت معلمان نقشی بسزادر ارتقای کارآیی آنها دارد و به منظور تقویت قابلیتهای معلمان و کارشناسان و فراهم ساختن کسب دانشهای جدید، پرورش مهارتها و تواناییهای آنها صورت می گیرد. وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن، مسؤولان آموزش و پرورش مناطق و رؤسای مراکز آموزشی نیز در همین راستا فرصتهای مختلفی برای معلمان مدارس جهت گذراندن انواع دوره های آموزشی ضمن خدمت فراهم می آورند. آنها در طول سال انواع کارگاهها، سمینارها و کلاسهای آموزشی ضمن خدمت برای ارتقای کارآیی و توانمندیهای شغلی معلمان و نیز آشنا کردن آنان با روشهای نوین آموزشی و تربیتی برگزار می کنند.

به طور کلی آموزشهای ضمن خدمت معلمان ژاپنی به صورتهای زیر ارائه می شود:

۱. دوره های کارآموزی آشنایی با برنامه های آموزشی؛
 ۲. آموزشهای داخل مدارس؛
 ۳. آموزشهایی که در مراکز آموزشی محلی صورت می گیرد؛
 ۴. آموزشهای ویژه مدیران، معاونان و مشاوران برنامه های درسی؛
 ۵. اعزام معلمان به کشورهای خارجی.
- در ایران آموزشهای ضمن خدمت معلمان و کارشناسان وزارت آموزش و پرورش به

دو روش زیر صورت می‌گیرد:

۱. آموزشهای کوتاه مدت که به منظور بازآموزی و ارتقای سطح علمی و آگاهیهای شغلی معلمان و سایر کارکنان برگزار می‌شود.
 ۲. آموزشهای بلند مدت که منجر به دریافت مدرک تحصیلی بالاتر می‌شود و شامل دوره‌های کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف است.
- متأسفانه دوره‌های آموزشی ضمن خدمت معلمان در ایران همگام با پیشرفت علوم و فنون و تکنولوژی آموزشی نیست و علاوه بر آن در سطح محدودی برگزار می‌گردد.
- ۸- ساعات تدریس معلمان در دوره‌های ابتدایی، اول و دوم متوسطه ژاپن به ترتیب ۱۸/۲، ۱۴/۷ و ۱۴/۵ ساعت در هفته است. البته آنها علاوه بر ساعات موظف تدریس باید ساعاتی را نیز به مشاوره با دانش‌آموزان و دیگر امور مدرسه اختصاص دهند. اما در ایران بیشترین وقت معلمان صرف تدریس می‌شود. ساعات موظف تدریس معلمان در مدارس ابتدایی ۳۴ ساعت و در دوره‌های راهنمایی و متوسطه ۲۴ ساعت در هفته است.
 - ۹- وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن توجه خاصی نسبت به وضعیت رفاهی - معیشتی معلمان این کشور دارد. در واقع حقوق و مزایای معلمان در مقایسه با حقوق و مزایای سایر کارکنان در سطح بالاتری قرار دارد.
- به طور کلی میزان حقوق معلمان براساس مدرک تحصیلی و سابقهٔ خدمت آنها تعیین می‌گردد و معمولاً هر ساله مورد تجدید نظر قرار می‌گیرد و با توجه به تورم موجود در این کشور به میزان حقوق آنها اضافه می‌شود. آنها همچنین از انواع مختلف کمکهای غیر نقدی و پاداش برخوردارند.
- در ایران نیز حقوق و مزایای معلمان براساس سنوات خدمت و مدرک تحصیلی آنها تعیین می‌شود؛ اما متأسفانه حقوق و مزایای معلمان هزینه‌های زندگی آنها را تأمین نمی‌کند و در مقایسه با سایر کارمندان در سطح پایین‌تری قرار دارد.

۴- پیشنهادات

گسترش امر آموزش و پرورش قبل از هر چیز به مجریانی آگاه و آزموده نیاز دارد که با فرهنگ و تمدن ایران و نیز با مقتضیات عصر حاضر و نیازهای حال و آینده کشور آشنایی کافی داشته باشند. در این جاست که مسألهٔ تربیت معلم مطرح می‌شود؛ زیرا معلمان مهم‌ترین و بزرگ‌ترین بازیگران صحنهٔ تعلیم و تربیت هستند. بازیگرانی که کار آنها تربیت انسانهای با فضیلت است و این وظیفه‌ای است که با هیچ حساب مادی و سنجش مالی قابل مقایسه نیست و هرچه در این رابطه سرمایه‌گذاری شود نتایج بهتری به بار خواهد داد.

امروزه حدود مسؤولیتهای معلم و مدرسه افزایش یافته و حتی تربیت اجتماعی و تخصصی کودکان و نوجوانان که باید متناسب مقتضیات و شرایط زندگی جدید باشد، به آنها محول گردیده است. دیگر معلم نمی تواند تنها واسطه انتقال معلومات به منظور پرکردن ذهن فراگیر باشد، بلکه باید همچون متخصص قابلی عمل کند و موضوع کار خود یعنی طبیعت شاگرد و دستگاه تفکر او و همچنین محیط اجتماعی، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه خود را به خوبی بشناسد.

جامعه از معلم انتظار دارد که کلاسهای درش همچون کارگاهی باشد که شاگردان در آن همه استعدادهای خود را آزادانه به کار گیرند و در باره مسائل مورد علاقه خود بیندیشند و مفاهیم و تصورات علمی و اخلاقی خود را بر اساس مشاهده، آزمایش و تحقیق استوار سازند. علاوه بر این، او باید بتواند کودکان و نوجوانان را یاری و راهنمایی کند تا استعدادها، تواناییها و قابلیتهای خود را کشف و رشته های تحصیلی یا مشاغل و حرفه های مناسبی برای خود انتخاب کنند. طبیعی است که برای تربیت چنین معلمانی نیاز به سرمایه گذاری و بهره برداری بهتر از امکانات موجود است. از این رو با توجه به مطالب مطرح شده، موارد زیر پیشنهاد می شود:

الف. برای مسؤولان و برنامه ریزان وزارت آموزش و پرورش

۱- اختصاص مدارس ویژه یا وابسته به دانشگاهها و مراکز تربیت معلم: این امر باعث می شود برنامه ریزان مراکز مذکور به راحتی بتوانند دانشجویان دانشگاهها و مراکز تربیت معلم را به محک آزمایش بگذارند. هدف از این اقدام نه تنها انتقال الگوهای تدریس بلکه چگونگی ایجاد انگیزه یادگیری و برخورد با مسائل تعلیم و تربیت است. مسؤولان تربیت معلم بدین وسیله می توانند نقاط ضعف برنامه ریزی های خود را مشاهده کرده سریع تر به رفع آنها مبادرت کنند. دانشجویان تربیت معلم نیز بدین وسیله با ضعفها و کاستیهای احتمالی خود آشنا شده می کوشند تا آنها را در عمل برطرف کنند. آنها در حین آموزش، دوره های کارآموزی را می گذرانند و بدین وسیله تجاربی عینی برای آینده خود کسب می نمایند.

این امر از سوی دیگر نشان دهنده توأم بودن آموزشهای نظری و عملی با یکدیگر خواهد بود. به این معنی که دانشجویان می توانند الگوهای تدریس و یادگیری را که در کلاسهای درسی از استادان خود فرا می گیرند، به راحتی در مدارس ویژه مؤسسات آموزشی محل تحصیل خود به مورد اجرا بگذارند؛ نه آن که پس از گذراندن واحدهای درسی و اخذ مدرک تحصیلی وارد حرفه معلمی شوند.

ایجاد دوره های کارآموزی (مبنی بر این که دانشجو به همراه استاد در کلاسهای درسی

حاضر شود) و کارورزی (دانشجو با حضور استاد تدریس کرده نقش معلمی را ایفا کند) از جمله پیشنهادهایی است که در این زمینه می‌تواند کارساز باشد.

۲- تجدید نظر در برنامه‌های درسی: تعلیم و تربیت چیزی بیشتر از یک موضوع مورد تعلیم و مهارت معلم و مسؤولیت یادگیرنده است. تعلیم و تعلم مستلزم یک نوع رابطهٔ انس و الفت است. این مطلب باید سرلوحهٔ برنامه‌های مراکز و دانشگاه‌های تربیت معلم قرار گیرد؛ زیرا کار معلم پرورش انسانهای فرهنگی، اخلاقی و معنوی است و از این لحاظ خود باید نمونه و سرمشق باشد. از سوی دیگر، با توجه به تحولات سریع فرهنگی و اجتماعی کشور، تجدید نظر مداوم در هدفها و برنامه‌های تربیت معلم لازم است؛ به طوری که معلم از عامل انتقال دهندهٔ معلومات به صورت یک راهنما و مشاور آگاه دانش آموزان درآید.

۳- بالا بردن منزلت اجتماعی معلم: بالا بردن منزلت اجتماعی و بیان ارزش واقعی معلم در جامعه به وسیلهٔ رسانه‌های گروهی باعث خواهد شد که او بتواند در امر آموزش و پرورش، انتقال ارزشها و کمک به رشد فراگیر به طور مؤثرتری عمل کند. احترام به شخصیت معلم باعث می‌شود که او از نفوذ معنوی بیشتری در میان فراگیران برخوردار شود و در نتیجه انتقال ارزشها بهتر و راحت تر صورت بگیرد. علاوه بر این، لازم است که افراد شایسته و علاقه‌مند به حرفهٔ معلمی بیشتر جذب شوند. برای رسیدن به این هدف و اعتلای مقام معلم در جامعه، ضروری است که شرایط استخدامی معلم مورد تجدید نظر قرار گیرد و مقررات خاصی برای آن وضع شود تا جوانان علاقه‌مند و مسؤولیت‌پذیر جذب این حرفه شوند. افزایش حقوق و مزایای معلمان نیز باعث خواهد شد تا آنها با فراغت خاطر بیشتری به امور آموزشی و تدریس پردازند و برای تأمین معاش خود مجبور به انجام کارهای دیگر نشوند.

۴- ایجاد امکانات بیشتر جهت ادامه تحصیل معلمان: امر پیشبرد حرفهٔ معلمی منحصر به گذراندن دوره‌های دو یا چهار ساله مراکز و دانشگاه‌های تربیت معلم نیست، بلکه پس از این که داوطلبان حرفهٔ معلمی وارد خدمت شدند، موضوع امکان ارتقای شغلی آنها از طریق ادامهٔ تحصیلات و آموزشهای ضمن خدمت اهمیت خاصی پیدا می‌کند؛ زیرا امروزه اطلاعات و دانشها به قدری روزافزون شده است که آن را در اصطلاح "انفجار اطلاعات" نامیده‌اند. موارد و شرایطی که آموزشهای ضمن خدمت و ادامهٔ تحصیلات معلمان را لازم و سودمند می‌کنند، عبارتند از:

- بالا بردن استانداردهای آموزشی؛

- پیشرفت و تازگی در امر چگونگی یادگیری؛

- رشد سریع علوم و فنون در رشته‌های مختلفی که مدارس آموزش می‌دهند؛

- تغییر برنامه‌های درسی؛

- وسایل و تکنولوژیهای جدید آموزشی؛

- تغییرات اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی.

۵- استفاده از معلمان دارای تحصیلات عالی در مدارس: معلمانی که تحصیلات عالی دارند باعث افزایش سطح دانش و اطلاعات دانش آموزان می شوند. چنان که گفته شد، امروزه وزارت آموزش و پرورش، علوم و فرهنگ ژاپن حتی از معلمان دارای مدرک کارشناسی ارشد برای آموزشهای پیش دبستانی و دبستانی استفاده می کند. در دوره ابتدایی که شخصیت کودکان شکل می گیرد، نقش معلمان در آموزش و پرورش و تربیت فرهنگی دانش آموزان بسیار با اهمیت است. اگر در دوره ابتدایی خشتهای اول صاف و محکم کار گذاشته شود، شخصیت معنوی افراد در آینده ثبات بیشتری پیدا خواهد کرد و آنها به راحتی دچار تزلزل نخواهند شد؛ از این رو، باید به معلمان دوره ابتدایی توجه بیشتری نشان داد و تا حد امکان از دارندگان مدارک دانشگاهی برای تدریس در این دوره استفاده کرد.

۶- واگذاری اختیارات بیشتر به ادارات کل آموزش و پرورش مناطق مختلف جهت رسیدگی به درخواستها و مشکلات معلمان: زیرا اداره متمرکز آموزش و پرورش باعث کندی کارها و در نتیجه نارضایتی معلمان می شود.

۷- هماهنگی بیشتر میان نظام تربیت معلم، نظام آموزشی کشور و بازار کار: نظام آموزشی کشور (مراکز و دانشگاههای تربیت معلم) باید با نظام تربیت معلم و همچنین ادارات کل آموزش و پرورش مناطق مختلف کشور هماهنگی و همکاری بیشتری داشته باشد تا داوطلبان حرفه معلمی پس از فارغ التحصیلی به راحتی وارد بازار کار و فعالیتهای آموزشی شوند.

۸- ایجاد و گسترش مراکز فرهنگی، رفاهی و بهداشتی برای استفاده معلمان و خانواده آنها.

ب. برای مدیران و مدرسان دانشگاهها و مراکز تربیت معلم

۱- مشارکت دادن بیشتر دانشجو - معلمان در زمینههای اجرایی، مشاوره و راهنمایی: مشارکت دادن دانشجو - معلمان در زمینههای مدیریتی و اجرایی مراکز تربیت معلم باعث تلاش بیشتر آنها جهت برگزاری مراسم مختلف، سمینارها، کنفرانسها و همایشها خواهد شد. بدین ترتیب زمینه گسترش فرهنگ دانشگاهی در میان مراکز تربیت معلم فراهم خواهد شد. به علاوه، سبک مدیریت مشارکت جویانه دارای ویژگیهایی نظیر اعتماد کردن به دانشجو - معلمان در تصمیم گیری، شرکت فعال آنها در برنامه ریزی و روشهای اداره بهتر این مراکز است. بدین وسیله نیروهای خلاقه این جوانان به کار گرفته خواهد شد و در نتیجه آنها نیز در آینده از این روش جهت اداره مدارس محل خدمت خود استفاده خواهند کرد.

۲- ارزیابی مداوم: به طور کلی نقش معلم از ابعاد مختلف انسانی، اجتماعی، اقتصادی و

فرهنگی قابل توجه است؛ زیرا آنها سازنده انسانهایی هستند که در آینده سرنوشت کشورشان را در دست می‌گیرند و چه بسا برخی از آنها مصدر کارهایی مهم می‌شوند. از همین روست که در همهٔ جوامع، معلمان به عنوان معماران اجتماعی و اقتصادی شناخته می‌شوند؛ زیرا نقشی کلیدی در جامعه دارند.

در ژاپن، چنان که اشاره شد، معلمان به طور مداوم در معرض ارزیابی همکاران و مسئولان آموزشی قرار دارند. این امر باعث می‌شود تا آنان با نقاط ضعف خود آشنا شوند و با استفاده از هم‌فکری‌های معلمان با تجربه در رفع آنها بکوشند. علاوه بر اینها، معلمان در معرض ارزشیابی اولیای دانش‌آموزان و بازرسان آموزش و پرورش قرار دارند و این مسأله نیز موجب آن می‌شود که نقاط قوت خود را تقویت کرده از رهگذر آن، نقاط ضعف خود را به حداقل برسانند.

در کشور ما نیز که معلمان نقشی مهم در آموزش و پرورش به عهده دارند، ضروری است مدیران مراکز تربیت معلم و مدارس به این مسائل توجه بیشتری نشان دهند. مدیران مراکز تربیت معلم و مدارس باید سعی کنند تا زمینه‌هایی را فراهم آورند که تجارب اعضای هیأت علمی با تجربه به دانشجو - معلمان و معلمان منتقل شود.

۳- گسترش امکانات، کتابخانه‌ها و تجهیزات دانشگاهها و مراکز تربیت معلم: فراهم ساختن تسهیلات لازم جهت تجهیز و تقویت کتابخانه‌ها، گسترش وسایل تکنولوژی آموزشی، بهره‌گیری از برنامه‌های آموزشی و علمی صدا و سیما و همچنین برطرف ساختن کمبودهای وسایل آموزشی بویژه مواد مصرفی آموزشی دانشگاهها و مراکز تربیت معلم.

۴- گسترش فعالیتهای پژوهشی: درگیر ساختن دانشجو - معلمان با فعالیتهای پژوهشی به منظور فراهم ساختن زمینه به کارگیری نتایج پروژه‌های تحقیقاتی در عرصه‌های عملی یاددهی و یادگیری باعث خواهد شد که معلمان آینده تنها مجری تدریس کتابهای درسی نباشند، بلکه به عنوان یک محقق به کشف و ارزیابی روشها و الگوهای تدریس و سایر موضوعات مربوطه پردازند.

۵- آمیختگی تعلیم و تربیت: برنامه‌های آموزشی تربیت معلم صرفاً به آماده کردن معلم آینده برای آموزش محض و آراسته کردن او به روشهای تدریس خلاصه نمی‌شود، بلکه باید تربیت و تکامل شخصیت دانشجو - معلمان را نیز دربرگیرد.

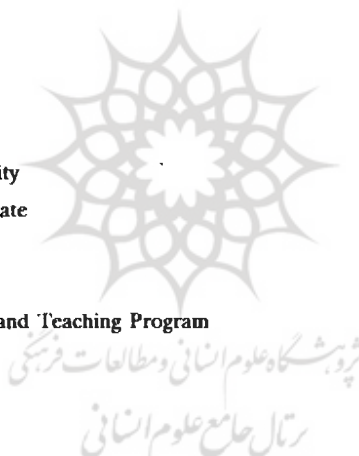
به طور کلی ایجاد زمینه و شرایط یادگیری برای کلیهٔ دانش‌آموزان لازم است تا بدین ترتیب، افزون بر تقویت محرکهای یادگیری باعث بهره‌وری بیشتر از وقت کلاس نیز بشود. ایجاد چنین روشی در واقع جزئی از الگوی تدریس است و برای این که معلمان آینده نیز از چنین روشی برخوردار شوند، ضروری است که مدیران دانشگاهها و مراکز تربیت معلم به

فراهم ساختن این زمینه‌ها پردازند. همراهی اعضای هیأت علمی دانشگاهها و مراکز تربیت معلم با دانشجو - معلمان در بازدیدهای گروهی، فعالیتهای فرهنگی و فوق برنامه و امور عمومی این مراکز از جمله اقداماتی است که در این زمینه می‌تواند مفید باشد. علاوه بر این دانشجو - معلمان باید در حین تحصیل با الگوهای تدریس آشنا شوند تا بتوانند پس از فراغت از تحصیل، دانشها و مهارتهای مورد لزوم را به دانش آموزان انتقال دهند. دانشجو - معلمان وقتی در جریان تحصیلات خود با روشهای متنوع تدریس آشنا شوند، می‌توانند بعدها با استفاده از این روشها، فرآیند یادگیری یعنی "چگونه آموختن" را به فراگیران بیاموزند.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Shijuku
- 2- Tsukuba University
- 3- Teaching Certificate
- 4- Kyoto
- 5- Work Shop
- 6- Japan Exchange and Teaching Program

منابع

- 1- Ministry of Education, Science and Culture. Monbusho, 1991. Tokyo, p. 28.
- ۲- آقازاده، احمد: برخی ویژگیهای نظام آموزش ابتدایی در دو کشور انگلستان و ژاپن، مجموعه مقالات دومین سمپوزیوم جایگاه تربیت در آموزش و پرورش ابتدایی، انتشارات تربیت، ۱۳۷۲، صفحه ۱۲۴.
- ۳- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی: پنج مقاله درباره تربیت معلم در ژاپن، وزارت آموزش و پرورش، مرکز تحقیقات آموزشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، شماره ۵۲، ۱۳۶۹، صفحه ۸۳.

- ۴- نفیسی، عبدالحسین: آموزش و پرورش در ژاپن و استرالیا، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی و انتشارات، ۱۳۶۶، صفحه ۴۴.
- 5- Ministry of Education, Science and Culture. **Development of Education in Japan.** 1992-1994. P. 38.
- ۶- همان منبع، P. 33.
- ۷- حیدری عبدی، احمد: نظام تربیت معلم ژاپن، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۷۴، صفحه ۳۸.
- ۸- همان منبع.
- 9- Ministry of Education, Science and Culture. **Development of Education in Japan.** 1986. P.42 and 1990 - 1992. P. 42 and 1992 - 1994. P. 34.
- ۱۰- وگل، ازرا: ژاپن کشور شماره ۱، ترجمه شهیندخت خوارزمی و علی اسدی، نشر فرهنگ با همکاری انجمن مدیران صنایع جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶، صفحات ۱۳۱ - ۱۳۰.
- ۱۱- منبع شماره ۳.
- ۱۲- منبع شماره ۵، P. 59.
- ۱۳- سازمان بین المللی اطلاعات آموزشی توکیو: ژاپن امروز، مرکز فرهنگی و اطلاعات سفارت ژاپن در ایران، ۱۳۶۹، صفحه ۹۴.
- ۱۴- منبع شماره ۵، P. 40.
- ۱۵- شایخی، محمد: سمینار تحول برنامه‌های تربیت معلم، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۵۵، صفحه ۱۵.
- ۱۶- صافی، احمد: تربیت معلم در ایران، هند و پاکستان، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۳، صفحه ۱۴.
- ۱۷- دانشگاه تربیت معلم: راهنمای دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۳، صفحه ۲۹.
- ۱۸- همان منبع، صفحه ۳۰. شایان ذکر است که از سال ۱۳۳۸ به بعد مراکز دیگری نیز به منظور تربیت معلم ایجاد شدند که عمده‌ترین آنها عبارتند از: تربیت معلم کودکان استثنایی، تربیت معلم دو ساله فنی و حرفه‌ای، دانشسرای هنر، انستیتو مریبان هنری، مراکز تربیت مربی کودک، دانشسرای عالی سپاه دانش و دانشسرای عالی صنعتی.
- ۱۹- مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی: آمار آموزش عالی ایران سال تحصیلی ۷۳-۱۳۷۲، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، گروه آمار و کامپیوتر، ۱۳۷۳، صفحات ۵۰ - ۱۴۹.
- ۲۰- دفتر هماهنگی طرحها و برنامه‌ریزی توسعه: آمار آموزش و پرورش سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳، وزارت آموزش و پرورش، معاونت برنامه‌ریزی، دفتر هماهنگی طرحها و برنامه‌ریزی توسعه، ۱۳۷۴، صفحه ط.
- ۲۱- همان منبع، صفحه ط.
- ۲۲ و ۲۳- همان منبع، صفحه ب.
- ۲۴- همان منبع، صفحه د.
- ۲۵- همان منبع، صفحه ج.
- ۲۶- یغما، عادل و دبیری، عذرا و فاضلیان، پورانده: کاربرد تکنولوژی آموزشی در کشورهای دیگر (ترجمه و تألیف)، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۲، صفحات ۱۴ - ۱۳.